

EXTRA
STIFTELSEN

Prosjektet er støttet av
ExtraStiftelsen Helse og
Rehabilitering

FMSO
FELLESSKAP MOT
SEKSUELLE OVERGREP

re[♂]form
RESSURSENTER FOR MENN

Ser vi gutta?

Gutter og
menn utsatt
for seksuelle
overgrep

FORORD

«Hvem faen bryr seg?»

Med dette spørsmålet åpnet Fabian Stang sin velkomsthilsen til Reform og FMSOs fagkonferanse om overgrepsutsatte gutter og menn i oktober 2016. Spørsmålet er betimelig, fordi det fortsatt ofte virker som ingen bryr seg. Gutter og menn utsatt for seksuelle overgrep er en gruppe som lett blir oversett, og altfor mange av dem får ikke hjelp og støtte. Dette danner også bakteppet for Reform og FMSOs samarbeidsprosjekt, og vårt felles ønske om å utarbeide en kunnskapsstatus om overgrepsutsatte gutter og menn.

Er det noe vi har fått erfare i arbeidet med dette prosjektet, er det heldigvis at det faktisk *er* ganske mange som bryr seg. I arbeidet med kunnskapsoversikten du finner i kapitlene 1 til 5, har vi mottatt en mengde innspill fra fagmiljøer, hjelpeapparat og utsatte menn. Fagkonferansen trakk over 100 engasjerte deltakere fra dels vidt forskjellige yrkesmiljøer: Rusomsorg, politi, kriminalomsorg, forskningsinstitutter, barnevern, frivillighet, likestillingssentre, helsestasjoner, vergetjenesten, utekontakten, konfliktråd, idrett, offentlige myndigheter, sentrene mot incest og seksuelle overgrep og ikke minst menn som selv har overgrepserfaringer.

Vi vil takke alle involverte og støttespillere for bidrag til dette viktige prosjektet. Det gjelder i særlig grad vår erfarne referansegruppe, som besto av Jarle Holseter, daglig leder i Utsattmann, Endre Førland, daglig leder ved Senter for seksuelt misbrukte menn (SSMM), Inger Lise Stølsvik, daglig leder ved Senter mot incest og seksuelle overgrep Telemark, Bjørn Aasmoe, faglig konsulent ved Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep Troms, Lennart Persson, ansvarlig for ADAM, Kirkelig ressurscenter mot vold og seksuelle overgrep, Torbjørn Herlof Andersen, professor ved Institutt for helsevitenskap, NTNU, Eirik Befring, samtalerapeut i Reform og Fabian Stang.

En særlig takk rettes til ExtraStiftelsen som så verdien i dette arbeidet, og som har finansiert prosjektet *Overgrepsutsatt? Ikke jeg, nei!* – og ikke minst til rådgiver i Reform, Hedda Hakvåg, som har mye av æren for den unike kunnskapsoversikten du finner i denne rapporten.

Oslo, 31. januar 2017

Are Saastad
daglig leder,
Reform – ressurscenter for menn

Linda Bakke
daglig leder,
FMSO - Fellesskap mot
seksuelle overgrep

INNHold

Forord	2
Innledning	5
33 anbefalte tiltak.....	6
1. Hva er omfanget av seksuelle overgrep mot gutter og menn?	12
Overgrep mot gutter i barndommen.....	13
Overgrep mot voksne menn.....	14
Oppsummering	15
2. Hva vet vi om overgrepene?	18
Hvem er overgriperne?	18
Når og i hvilke situasjoner skjer overgrepene?.....	20
Hva slags overgrep er det snakk om?	23
Oppsummering	26
3. Utsatte menns bruk av tjenester og hjelpeapparat	28
Hva slags tilbud finnes for utsatte gutter og menn?.....	28
Hvordan bruker utsatte menn støttesentertilbudet?	29
Oppsummering	30
4. Hvilke utfordringer møter utsatte gutter og menn – og hva skal til for at de forteller om overgrepet?.....	32
Hvorfor er det viktig å avdekke overgrep?.....	32
Utfordringer for utsatte gutter og menn	33
Hva kan hjelpe overgrepsutsatte gutter og menn å bearbeide sine erfaringer?.....	35
Oppsummering	38
5. Usynlige grupper av utsatte gutter og menn?	
Kunnskapshull i forskningen og arenaer med særlig behov for innsats	40
Etniske minoriteter og samer.....	41
Gutter og menn med funksjonsnedsettelse	42
Seksuelle minoriteter og personer som bryter med normer for kjønn og seksualitet.....	43
Områder med behov for særlig innsats	44
Oppsummering	47
Litteraturliste	48
Om oss	50
Om prosjektet	51

«Jeg valgte å kapsle inn minnene i betong og bly, som radioaktivt avfall. Ikke ti ville hester kunne få meg til å slippe disse vonde følelsene ut»

Deltaker på fagkonferansen

INNLEDNING

Vi kan ikke lenger si at vi ikke vet: Norske forekomstundersøkelser fra de siste ti årene viser med all tydelighet at gutter og menn blir utsatt for seksuelle overgrep. Flere og flere utsatte menn står fram i offentligheten med sin historie, og det er jevnlig nyhetsoppslag om overgrepssaker der unge gutter er blant ofrene.

Likevel ser vi at overgrep mot gutter og menn blir bagatellisert og tiet i hjel. Voldtekt av menn er noe som kan bli vitset om på TV, standup-scener og i nettfora. Gutter blir fortalt at de skal være glade for uønskede seksuelle opplevelser: «de fikk seg noe». I offentlige debatter og arrangementer om overgrep omtales den utsatte nesten alltid som «hun», mens overgriperen konsekvent er en «han». Forekomsttallene for gutter trenger ikke å leses høyt i forskningspresentasjoner, fordi de er mindre enn tallene for jenter.

Denne bagatelliseringen legger stein til byrden for overgrepsutsatte gutter og menn. Holdningen om at overgrep er noe som jenter og kvinner utsettes for gjør at mange gutter og menn sliter med å forstå sine opplevelser som et overgrep. Mange føler på en ekstra skam, fordi det som har hendt dem er «unormalt» og bryter med mannlighetsidealer. Terskelen for å oppsøke hjelp eller fortelle noen om overgrepet kan bli enda høyere fordi de er redd for at den de forteller det til vil le av dem eller bortforklare overgrepet.

I denne rapporten presenterer vi en oppdatert kunnskapsoversikt om norsk forskning på seksuelle overgrep mot gutter og menn. Vi deler også erfaringer

og innspill fra aktører på feltet, og vi har utarbeidet en rekke anbefalinger til tiltak på området.

Vi begynner med en oversikt over de politiske anbefalingene fra prosjektet, for deretter å presentere kunnskapsoversikten.

Kunnskapsoversikten er inndelt i fem kapitler. I Kapittel 1 presenterer vi statistikk på omfanget av seksuelle overgrep mot gutter og menn i Norge. I Kapittel 2 går vi nærmere inn på hva forekomstundersøkelsene sier om konteksten rundt overgrepene: hvem står bak, hvor og når skjer overgrepene og hvilken type overgrep er det snakk om? Deretter, i Kapittel 3, oppsummerer vi kort det eksisterende hjelpetilbudet for utsatte gutter og menn.

I Kapittel 4 diskuterer vi noen av de særskilte problemstillingene utsatte gutter og menn opplever i møte med omgivelser og hjelpeapparat. Vi presenterer også forslag til tiltak som kan fremme tidlig avdekking av overgrep og behandling og forebygging av senskader.

Til slutt, i Kapittel 5 gjør vi rede for kunnskapshull i eksisterende forskning og ser på noen grupper av gutter og menn vi vet for lite om når det gjelder overgrep. Vi peker også på noen samfunnsarenaer der vi mener det er behov for en særlig innsats.

33 anbefalte tiltak

Informasjonstiltak og kompetanseheving

Det må jobbes for å avkrefte myter rundt overgrep mot gutter og menn. I tillegg må det settes inn flere tiltak for å heve kompetansen om seksuelle overgrep i tjenesteapparatet og i befolkningen for øvrig.

Vi anbefaler følgende tiltak:

1.

Det må utvikles en nasjonal opplysningskampanje som avkrefter myter om seksuelle overgrep mot gutter og menn. Kampanjen bør rette seg mot gutter, med mål om tidlig avdekking av overgrepserfaringer, og ha en visuell karakter. Den kan for eksempel være utformet som et dataspill eller en applikasjon for sosiale medier.

2.

Informasjonstiltak om overgrep mot gutter og menn må settes inn overfor helsevesenet og overfor voksne som jobber med barn og unge

3.

Det må rettes mer oppmerksomhet mot kvinnelige overgripere. Det bør iverksettes informasjonstiltak om temaet rettet mot helsevesen, politi og rettsvesen.

4.

Undervisning om kropp, grenser og seksualitet må inn i barnehage og tidlig grunnskole, slik at barn lærer seg å kjenne igjen overgrep hvis de opplever det.

5.

Seksuelle overgrep må inn på pensum i alle helse- og sosialfaglige utdanninger, så vel som i lærer- og barnehagelærerutdanningen. Ansatte i helsevesenet og alle voksne som jobber med barn trenger grunnleggende kunnskap om seksuelle overgrep, og de må læres opp i hvordan de kan snakke med barn og unge om dette.

6.

Det bør gis pengestøtte til å utvikle nettsidene til relevante behandlings- og hjelpetiltak. Det er viktig å forklare tilbud bedre og tilpasse informasjon til forskjellige brukergrupper etter behov. Informasjonsmateriell bør oversettes til forskjellige språk, og det bør i større grad benyttes kommunikasjon i form av bilder, filmer og lyd. Bilder brukt på nettsider og i brosjyrer bør synliggjøre mangfold når det gjelder etnisitet, seksualitet og funksjonsevne.

7.

I utvikling av informasjons- og undervisningsmateriell bør fasttømrede forestillinger om hvem som begår overgrep motvirkes, og det bør etterses at ulike overgrepserfaringer får plass.

8.

Den flerkulturelle kompetansen i hjelpeapparatet må styrkes i alle profesjonsstudier knyttet til hjelpeapparatet.

9. Barnehusenes kunnskap om nettovergrep og internett som sosial arena bør styrkes, og nettovergrep bør inkluderes som en egen kartleggingskategori i tilrettelagt avhør.

10. Særlige tiltak bør iverksettes for å forhindre nettrelaterte overgrep mot lhbt-ungdom og ungdom med psykisk utviklingshemming eller annen funksjonsnedsettelse.

Hjelp og behandling av utsatte gutter og menn

For å avdekke overgrep og sikre at utsatte gutter og menn får den hjelpen og behandlingen de har behov for, trengs det innsats på flere områder. Her er våre anbefalte tiltak:

11. Det må sikres nok kapasitet og ressurser ved behandlingssentrene for overgrepsutsatte barn og ungdom.

12. Ansatte i hjelpeapparatet og voksne som jobber med barn og unge må spørre om seksuelle overgrep ved mistanke. Alle som jobber med barn og unge må gis klare retningslinjer for hva som skal gjøres når det fattes mistanke om overgrep.

13. Behandling av overgrep krever økt satsning på traumebehandling. Det bør finnes en egen traumeavdeling i hver helseregion. I tillegg bør det utdannes og ansettes flere traume-psykologer i helseforetakene.

14. Offentlige myndigheter bør sørge for god finansiering av det spesialiserte tilbudet som retter seg direkte mot utsatte menn, og legge til rette for bruk av selvhjelpsgrupper.

15. Det bør gjennomføres rutinemessig kartlegging av overgrepserfaringer i all ny pasientkontakt i det psykiske helsevernet. Det samme bør bli rutine i alle helseinstanser med langvarig pasientkontakt, inkludert i skolehelsetjenesten og hos fastlegene.

16. Helsedirektoratet bør utarbeide et rundskriv til alle landets fastleger om seksuelle overgrep, som inkluderer en anbefaling om å spørre pasienter ved enhver mistanke om overgrep.

17. Den flerkulturelle kompetansen i hjelpeapparatet må styrkes. I møte med brukere med ikke-vestlig bakgrunn eller urfolkstilhørighet kan det være behov for å bruke et tilpasset og mindre eksplisitt språk når man snakker om overgrepstematikk. Hjelpeapparatet kan med fordel benytte seg av kulturformidlere eller brobyggere, og samarbeidet med minoritetspersoner og -organisasjoner bør styrkes.

18. Det bør utarbeides en lett tilgjengelig oversikt over psykologer i Norge som har traumer, traumebehandling og overgrep som kompetansefelt, samt anslått ventetid for avtale til disse. Dette vil gjøre det lettere for utsatte å komme i kontakt med en psykolog som kan møte deres behov. Det bør foretas en opprustning av kurs- og

etterutdanningstilbudene om temaet for psykiatere og psykologer.

19. Bevisstheten om at det tar lang tid å bearbeide seksuelle overgrep må innarbeides i psykologordningen og i andre deler av hjelpesystemet. Psykologordningen må dekke mer enn 12 timer gratis samtale for overgrepsutsatte.

20. Det må jobbes for en forbedret saksbehandling i behandlingssystemet, med bedre kommunikasjon mellom behandlende enheter. Ikke minst må det innføres gode samarbeidsprosedyrer, slik at ingen utsatte blir avvist fra behandlingstiltak uten at annen oppfølging er etablert.

21. Det må etableres rutiner for tverrfaglig samarbeid i nettovergrepssaker slik at utsatte barn og ungdom får praktisk hjelp til å fjerne uønsket bildemateriale fra nettet. Hjelp må også gis for å dempe skadevirkninger bildespredningen kan ha gitt i nærmiljøet.

22. Det er nødvendig å fange opp barn og ungdommer med seksuelt skadelig atferd og gi dem et adekvat behandlingstilbud. Dette krever informasjonstiltak mot førstelinjetjenesten, samt økte ressurser og kompetanseheving i behandlingstilbudene. Behandlingsenheter for barn og unge må rutinemessig kartlegge seksuell utvikling og atferd, eller problematisk eller skadelig seksuell atferd.

23. Skolehelsetjenesten bør styrkes og det

må rekrutteres flere mannlige helse søstre. Både for å rekruttere menn til yrket og for å senke terskelen for gutter til å oppsøke tjenesten, bør en kjønnsnøytral stillingstittel innføres.

24. Det må iverksettes rekrutteringstiltak for å få flere mannlige ansatte i hjelpeapparatet og helsevesenet. Det bør være en målsetting å ha minst to mannlige hjelpere ved hvert SMISO-senter. Det må også jobbes langsiktig med å motvirke kjønns-tradisjonelle yrkesvalg og rekruttere flere menn til yrker som helsesøster og psykolog. Kjønnskvoter bør innføres på disse utdanningene.

25. For å sikre et best mulig hjelpetilbud for flest mulig utsatte, er det nødvendig å ansette flere minoritetspersoner i hjelpeapparatet. Mangfold på arbeidsplassen er viktig for å møte ulike brukergrupper og for å bygge tillitsrelasjoner.

26. Det bør gjennomføres holdningsendrende tiltak for å bedre menns holdninger til å bruke helsetilbud og andre hjelpetjenester.

27. Det bør kartlegges hvorvidt man kan bruke alternative systemer og «restorative justice» i overgrepssaker der den utsatte støtter dette. Konfliktrådet opplever stor pågang av saker om seksuelle overgrep, men har ikke finansiering til å behandle disse sakene. Det bør derfor sikres økonomiske rammer for saksbehandling og hjelp i Konfliktrådet i saker knyttet til seksuelle overgrep.

28.

Det er nødvendig med en særlig innsats mot følgende seks områder, der det ser ut til å være uforholdsmessig mange gutter og menn med overgrepserfaringer. Det vil være behov for egne kartlegginger for å vurdere hvilken type tiltak som bør settes inn for hvert enkelt felt. Vi tar opp noen problemstillinger i Kapittel 5.

- Flyktninger og asylsøkere
- Gutter og menn som selger eller bytter sex
- Gutter som faller fra i skolen og menn på uføretrygd
- Rusomsorgen
- Kriminalomsorgen
- Psykiatrien

Forskning og kunnskapsinnhenting

Dette er mangler vi har avdekket på dette feltet:

29.

Spørsmål om overgrepserfaringer, seksualitet og bytte av sex bør bli en obligatorisk del av Ungdata-undersøkelsen. Dette vil gi oss jevnlig talls på forekomst av overgrep mot ungdom og i større grad gjøre det mulig å måle effekten av forebyggende tiltak.

30.

Framtidige forekomstundersøkelser om voldtekt og overgrep bør spørre om forskjellige former for overgrep. Spørsmål om nettbaserte overgrep må inkluderes i framtidige forekomstundersøkelser.

31.

Det bør iverksettes tiltak for å sikre at forekomststudier når representative antall respondenter fra minoritetsgrupper (etnisitet, funksjonsnedsettelse, LHBT). Dette vil sikre kunnskap om omfang av overgrep mot minoriteter og eventuelle skjevdelinger i utsatthet.

32.

Det bør gjennomføres en nasjonal forekomststudie av ulike former for seksuelle overgrep og krenkelser blant den voksne befolkningen, inkludert seksuell tvang og overgrep i parforhold.

33.

Det bør gjennomføres offentlig finansierte forskningsprosjekter eller kartleggingsstudier av overgrepserfaringer og utsattes møte med hjelpeapparatet, blant følgende grupper:

- Etniske minoriteter, samer og nasjonale minoriteter
- Personer med funksjonsnedsettelse
- Eldre, inkludert eldre i pleie og institusjonssammenheng
- Seksuelle minoriteter (lesbiske, homofile, bifile og transpersoner)
- Gutter som faller fra i skolen og menn på uføretrygd

Det bør kartlegges hvorvidt det er behov for særlig spissede tiltak mot disse gruppene.

©ISTOCKPHOTO

1

HVA ER OMFANGET AV SEKSUELLE OVERGREP MOT GUTTER OG MENN?

Mange gutter og menn i Norge har opplevd å bli utsatt for et eller flere seksuelle overgrep. Omfangstallene varierer noe fra undersøkelse til undersøkelse, men flere forskere og fagfolk har operert med et forsiktig estimat på at minst 5 % av alle gutter og menn i Norge har opplevd en form for seksuelt overgrep.¹ Basert på en gjennomgang av nyere undersøkelser, foreslår vi i denne rapporten at 10 % er et realistisk minsteanslag.

I dette kapitlet ser vi nærmere på

den norske forskningen som er gjort på forekomst av seksuelle overgrep og belyser forskjellige forekomsttall. Vi gjennomgår først forskningen på overgrep mot gutter, deretter forskningen på overgrep mot voksne menn.

Selv om gutter og menn *som gruppe* er mindre utsatt for seksuell vold enn jenter og kvinner, tyder både forskning og hjelpeapparatets erfaring på at overgrep mot gutter og menn er et omfattende samfunnsproblem. Hvordan vi spør om over-

grep og hvilke seksuelle handlinger vi tar med i beregningen, har mye å si for hvilke svar vi får.

Vi har derfor valgt å bruke en bred definisjon av overgrepsbegrepet i kunnskapsgjennomgangen, og vi har sett på studier som bruker ulike begrep og begrepsomfatninger som «seksuelle overgrep», «uønskede seksuelle hendelser» og «uønskede seksuelle erfaringer». Så langt det lar seg gjøre, presiserer vi i teksten hvordan de forskjellige studiene har definert og avgrenset overgrep.

«En dårlig barndom varer også hele livet»

Svein Schøgren på fagkonferansen

© SHUTTERSTOCK

Til grunn for vårt prosjekt og kunnskapsgjennomgangen ligger en forståelse av seksuelle overgrep som et bredt spekter av handlinger som utgjør «fysisk og/eller psykisk utnyttelse av barn eller voksne seksuelle integritet». ² Disse handlingene inkluderer de strafferettslige overgrepskategoriene seksuelt krenkende atferd, seksuelt krenkende handling og seksuelt krenkende omgang.

OVERGREP MOT GUTTER I BARNDOMMEN

Mye av forskningen på seksuelle overgrep har rettet seg mot ungdom eller kartlagt forekomst av seksuelle overgrep i barndommen. I dette underkapitlet skal vi derfor se nærmere på forekomsttallene for seksuelle overgrep mot barn og unge under 18 år. Vi har valgt å definere alle seksuelle overgrep hvor utsatte er under 18 år som overgrep mot barn, selv om den seksuelle lavalderen er 16 år. Noen av undersøkelsene opererer imidlertid med andre avgrensninger og ser kun på overgrep før fylte 16 år, eller spør unge under 18 år om overgrepsopplevelser hittil i livet. Tallene er dermed ikke alltid sammenlignbare, men de gir likevel en pekepinn på forekomsten av seksuelle overgrep mot unge gutter i Norge.

- I en nasjonal omfangsundersøkelse om vold og voldtekt fra 2014, rapporterte 7,8 % av mennene i studiene at de hadde opplevd minst én form for seksuelt overgrep eller krenkelse før fylte 18 år. Studien spurte om et bredt sett av overgrepserfaringer, fra voldtekt (menn: 0,9 %) og seksuell kontakt før fylte 13 år med en minst fem

år eldre person (menn: 3,5 %), til andre seksuelle overgrep (menn: 5 %), som uønsket seksuell kontakt i beruset tilstand og press til seksuelle handlinger.³

- I en landsomfattende undersøkelse av 16- og 17-åringer fra 2015 oppga 3,7 % av guttene å ha opplevd uønsket seksuell kontakt. Uønsket seksuell kontakt inkluderte her et spekter av seksuelle overgrep, inkludert voldtekt ved bruk av makt eller trusler, all seksuell kontakt før fylte 13 år med noen som var minst fem år eldre, alle former for uønsket seksuell kontakt i beruset eller bevisstløs tilstand og press til seksuelle handlinger.⁴

- I en eldre undersøkelse fra 1990 blant studenter i høyere utdanning i Trondheim, oppga 3,5 % av mennene å ha blitt utsatt for et eller flere seksuelle overgrep før fylte 18 år.⁵

- I en spørreundersøkelse blant elever (15-20 år) i videregående skole i Sogn og Fjordane i 2001 oppga 1,4 % av guttene at de hadde opplevd et seksuelt overgrep. 1,9 % av guttene rapporterte at de hadde debutert seksuelt og følt seg presset.⁶ Disse forekomsttallene er noe lavere enn i de andre studiene. En mulig forklaring er at begrepet overgrep ikke ble nærmere spesifisert og at undersøkelsen koblet spørsmål om overgrep opp mot spørsmål om frivillig seksuell omgang.

- I en helseundersøkelse av tiendeklasseelever i Oslo, Hedmark, Oppland, Nordland, Troms og Finnmark i perioden 2000-2004 oppga 1,6 % av guttene å ha

opplevd et eller flere seksuelle overgrep det siste året. Seksuelle overgrep var her definert til å inkludere blant annet blotting og beføling i tillegg til ufrivillig samleie.⁷

- NOVAs 2007-undersøkelse av 18-åringer fra 67 videregående skoler over hele landet fant at 22,5 % av guttene rapporterte å ha opplevd minst en uønsket seksuell hendelse. I denne studien var uønsket seksuell hendelse bredt definert, og det var listet flere spesifikke handlinger, inkludert blotting. Når blotting ble ekskludert oppga 9,1 % av guttene å ha blitt utsatt for milde seksuelle krenkelser, 8,2 % for grove seksuelle krenkelser og 11,8 % for minst en av delene.⁸

- I NOVAs 2015-undersøkelse av samme aldersgruppe oppga 7 % av guttene at de hadde opplevd minst en form for seksuell krenkelse i løpet av barndommen. 6 % hadde blitt utsatt for grove krenkelser.⁹

- I NTNUs 2014 undersøkelse om seksuell trakassering blant videregående elever i Sør-Trøndelag oppga 25 % av guttene i studien å ha opplevd minst en form for seksuell tvang eller fysisk trakassering. Det var også en høy andel av guttene som hadde opplevd episoder av seksuell tvang det siste året: 17 % oppga at de hadde opplevd det minst en gang det siste året fra en jevnaldrende gutt, 15 % fra en jevnaldrende jente og 3 % fra en voksen. Disse forekomsttallene inkluderer såkalt moderate seksuelle overgrep, som mot sin vilje å bli holdt fast eller klemt på en seksuell måte,

¹ Se f.eks. Andersen (2012).

² Fra nettsidene til Fellesskap mot seksuelle overgrep (FMSO), www.fmso.no

³ Thoresen og Hjemdal (2014).

⁴ Myhre, Thoresen og Hjemdal (2015).

⁵ Bendixen, Muus og Schei (1994).

⁶ Dahle m. fl. (2010).

⁷ Schou, Dyb og Graff-Iversen (2007).

⁸ Mossige og Huang (2010).

⁹ Mossige og Stefansen (2016).

å bli tatt på bryst eller i skritt, og å bli kysset. Videre oppga 3,2 % av guttene at de noen gang i livet hadde blitt tvunget til samleie eller munnsex og 1,3 % sa dette hadde skjedd det siste året.¹⁰

Forekomsttallene for seksuelle overgrep mot gutter før fylte 18 år varierer altså fra 1,4 % til 25 %. Det er verdt å merke seg at studiene som har brukt den bredeste definisjonen av seksuell tvang og sett på flest forskjellige uønskede seksuelle handlinger, NOVA-undersøkelsene og NTNU-undersøkelsen, også er de studiene som har funnet den høyeste prosentandelen av overgrep. I studien med de laveste forekomsttallene, 2001-undersøkelsen fra Sogn og Fjordane, ble ikke begrepet overgrep nærmere spesifisert og undersøkelsen koplet spørsmål om overgrep opp mot spørsmål om frivillig seksuell omgang.

Variasjonen i tallene ser i stor grad ut til å handle om hvordan man definerer overgrep – jo bredere begrepsbruk og flere spesifikke eksempler på uønskede seksuelle handlinger spørreundersøkelsen benytter seg av, dess høyere andel av gutter oppgir at de har opplevd et seksuelt overgrep.

En type overgrep forekomstundersøkelser til dags dato sier lite om, er nettbaserte overgrep. Vi diskuterer nettrelaterte overgrep nærmere i Kapittel 2. Erfaringer fra Kripos og andre aktører tilsier at dette er et økende problem. Det er derfor viktig at framtidige forekomstundersøkelser stiller konkrete spørsmål om overgrep begått over eller i tilknytning til nett.

OVERGREP MOT VOKSNE MENN

Det er svært få norske studier som har sett på forekomst av seksuelle overgrep mot voksne menn, altså etter fylte 18 år. Det finnes noen studier som har sett på livstidsprevalens, det vil si at de har spurt om opplevd overgrep noen gang i livet. Enkelte studier har sett på overgrepserfaringer fra sen ungdomstid og oppover, gjerne etter fylte 16 år.

- I en eldre spørreundersøkelse blant 40-42-åringene i Akershus og Buskerud i perioden 1990-1994, oppga 1 % av mennene at de hadde blitt utsatt for seksuell vold eller misbruk i løpet av livet hittil.¹¹ Dette forekomsttallet ligger tett opptil forekomsttallet for voldtekt i andre undersøkelser, og det er derfor nærliggende å spørre om undersøkelsen kun har fanget opp den groveste seksuelle volden mennene hadde blitt utsatt for.

- I NKVTS' nasjonale omfangsundersøkelse fra 2014 oppga 11,8 % av mennene å ha opplevd minst en form for seksuelt overgrep i løpet av livet. Om vi sammenligner dette tallet med andelen som i samme undersøkelse sa de hadde opplevd et overgrep før fylte 18 år, vil dette tilsi at 3,5 % av mennene i undersøkelsen hadde opplevd et overgrep etter fylte 18 år.¹²

- I en 2012-undersøkelse av et representativt utvalg av personer mellom 18 og 80 år oppga 22,7 % av mennene at de hadde opplevd en eller annen form for seksuell krenkelse. 12,7 % av dem ble utsatt for første overgrep før fylte 16 år og 10,4 % etter fylte 16 år.

Seksuell krenkelse inkluderte i denne undersøkelsen å bli utsatt for blotting eller seksualiserende tale.¹³

- I en landsdekkende voldsundersøkelse fra 2005 blant kvinner og menn mellom 20 og 55 år, oppga 1,0 % av mennene å ha blitt tvunget til seksuell omgang av en nåværende eller tidligere partner etter fylte 15 år. 3,4 % av mennene oppga å ha blitt forsøkt tvunget til seksuell omgang av en partner.¹⁴

- I Oslo-undersøkelsen i 2003 ble et utvalg av kvinner og menn i alderen 24-55 år spurt om opplevelser av seksuell vold etter fylte 16 år. Her svarte 2 % av mennene at de hadde blitt tvunget eller truet til sex og/eller utsatt for voldtektsforsøk eller voldtekt.¹⁵ Disse forekomsttallene begrenset seg ikke til seksuell vold utøvet av en partner.

Vi ser altså at forekomsttallene for seksuelle overgrep mot voksne menn ligger mellom 1,0 % og 10,4 % i de få studiene som er blitt gjennomført. Det er mye usikkerhet knyttet til tallene, siden de forskjellige undersøkelsene brukte forskjellige aldersavgrensninger i spørreskjemaene. Eksempelvis spurte Oslo-undersøkelsen om overgrepserfaringer etter fylte 16 år og NIBR-undersøkelsen om overgrepserfaringer etter fylte 15 år. Det er derfor mulig at flere av overgrepene rapportert i disse undersøkelsene skjedde mens den utsatte var under 18 år.

Samtidig ser vi at de fleste av undersøkelsene om seksuelle overgrep i voksen alder, eller når det gjelder livstidsprevalens, bruker en

«Hvor mange gutter og menn utsettes for overgrep? Svaret er: alt for mange»

Inger Lise Stølsvik på fagkonferansen

© SHUTTERSTOCK

snevvrere definisjon av overgrep enn undersøkelsene blant barn og unge. Flertallet av undersøkelsene spurte kun om overgrepserfaringer som faller under voldtektsparagrafen i straffeloven, og undersøkelsene fanger dermed ikke opp de formene for seksuelle overgrep gutter rapporterer å være mest utsatt for. Når en bredere definisjon av overgrep er brukt, som i undersøkelsen om seksuelle krenkelser gjennomført av Steine m. fl. (2012), stiger forekomsttallene betraktelig – til 10,4 %.

Det er derfor et behov for å undersøke forekomsten av ulike former for seksuelle overgrep og krenkelser også blant den voksne befolkningen. Per i dag er det ikke et godt nok kunnskapsgrunnlag om hvilke former for seksuelle overgrep voksne menn utsettes for, inkludert overgrep i parforhold.

Særlig mangler vi kunnskap om seksuelle overgrep mot eldre menn. Flertallet av undersøkelsene, de landsdekkende så vel som de regionale, har henvendt seg til menn og kvinner under 55 år. Vi vet

derfor lite om omfanget av seksuelle overgrep mot den eldre delen av befolkningen. Spesielt vet vi lite om overgrep mot den særlig sårbare gruppen av eldre: de som bor i institusjon eller er avhengig av annen pleiehjelp og omsorg fra familie eller betalte hjelpere. Selv om det kan være etiske og praktiske vanskeligheter med å kartlegge omfang av overgrep mot denne gruppen av eldre, er den nåværende mangelen på kunnskap bekymringsverdig.

OPPSUMMERING

Basert på forskningen kan vi konkludere med at seksuelle overgrep mot gutter og menn er et omfattende problem. I lys av de større undersøkelsene som har blitt gjennomført de siste ti årene, virker det rimelig å anta at rundt 10 % av norske gutter og menn er blitt utsatt for minst en form for seksuelt overgrep. Dette forutsetter en bred forståelse av hva som utgjør et overgrep.

Fra kunnskapsgjennomgangen ser vi at begrepsbruk gir store utslag på rapportering av overgrep. En

konklusjon bør være at når vi snakker om overgrep mot gutter og menn er vi nødt til å være tydelige på at overgrep er mer enn voldtekt. Som vi skal se i Kapittel 2, ser de laveste omfangstallene ut til å samsvare bedre med omfangstallene for voldtekt enn omfangstallene for andre seksuelle overgrep som gutter og menn utsettes for. Det er derfor viktig å spørre om mange former for overgrep og navngi spesifikke handlinger. Dette gjelder for omfangsundersøkelser, men også når vi snakker og spør om overgrep ellers.

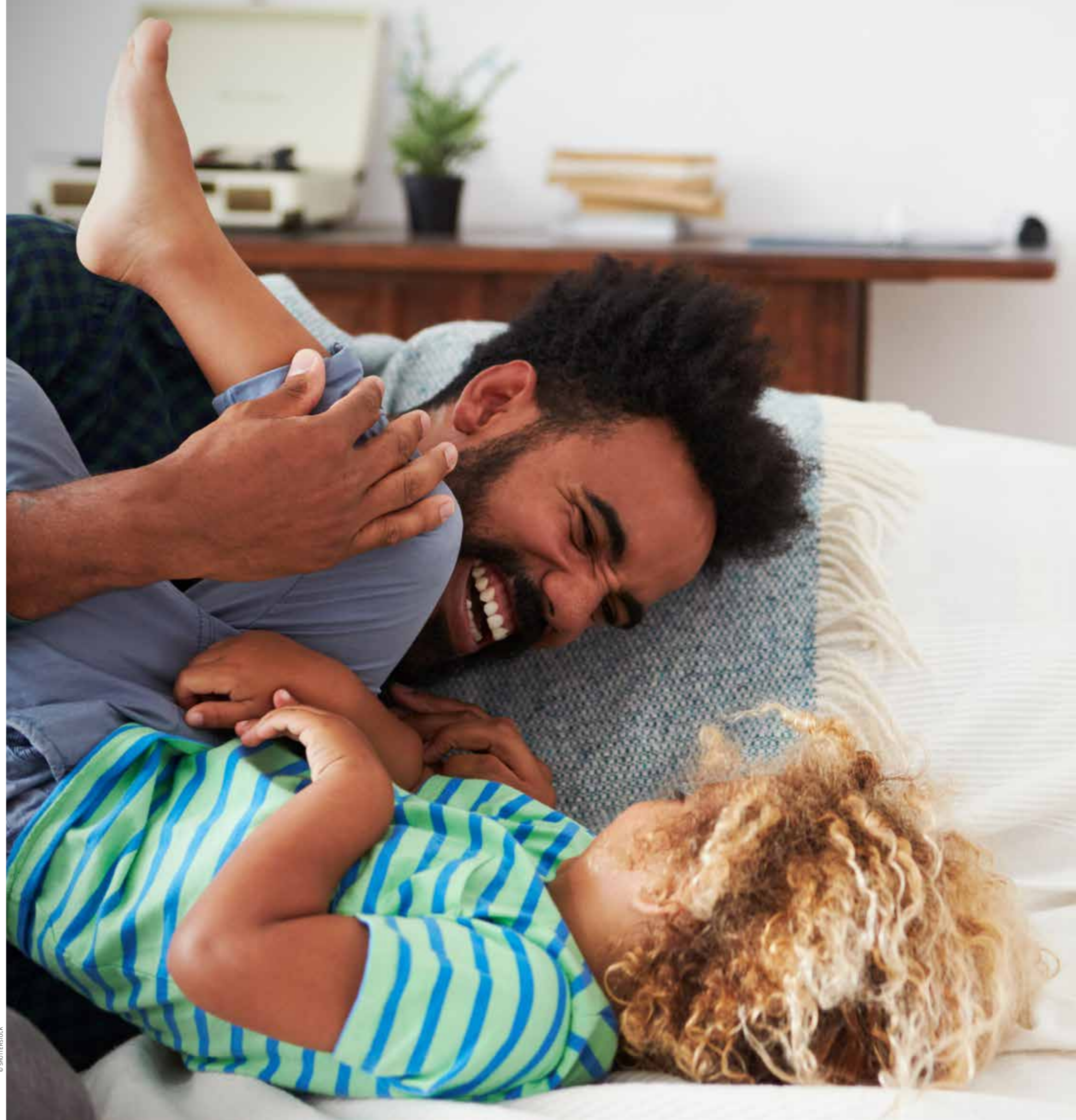
Som gjennomgangen viser, har vi fortsatt relativt beskjeden kunnskap om seksuelle overgrep mot voksne menn. Framtidige forekomstundersøkelser kan med fordel se nærmere på ulike former for seksuelle overgrep og krenkelser blant den voksne befolkningen, inkludert de eldste. Dette kunnskapshullet kommer tydelig fram også i det neste kapitlet, hvor vi diskuterer forskning på konteksten rundt overgrep mot gutter og menn.

¹⁰ Bendixen og Kennair (2014).
¹¹ Hjemmen, Dalgard og Graff-Iversen (2002).
¹² Thoresen og Hjemdal (2014).
¹³ Steine m. fl. (2012).

¹⁴ Haaland, Clausen og Schei (2005).
¹⁵ Pape og Stefansen (2004).

Anbefalinger:

- Spørsmål om overgrepserfaringer, seksualitet og bytte av sex bør bli en obligatorisk del av Ungdata-undersøkelsen. Dette vil gi oss jevnlige tall på forekomst av overgrep mot ungdom og i større grad gjøre det mulig å måle effekten av forebyggende tiltak.
- Framtidige forekomstundersøkelser om voldtekt og overgrep bør spørre om forskjellige former for overgrep.
- Det bør gjennomføres en nasjonal forekomststudie av ulike former for seksuelle overgrep og krenkelser blant den voksne befolkningen, inkludert seksuell tvang og overgrep i parforhold.

2

HVA VET VI OM OVERGREPENE?

Det råder mange populære forestillinger om overgrep mot gutter og menn. Ikke alle stemmer overens med forskningen. I dette kapitlet ser vi nærmere på hva de norske forekomstundersøkelsene forteller oss om situasjonen rundt overgrepene mot gutter og menn. Hvem er overgriperne, i hvilke situasjoner skjer overgrepene og hvilken type overgrep er det snakk om? Denne informasjonen kan gi oss en pekepinn på risikofaktorer for overgrep mot gutter og menn.

HVEM ER OVERGRIPERNE?

Det blir ofte hevdet at menn begår flertallet av overgrep mot andre menn. I populærkulturen er den typiske overgriperen gjerne en eldre, pedofil mann som forgriper seg på en liten gutt. Som vi skal se, gir den norske forskningen grunn til å nyansere dette bildet. Omfangsundersøkelsene gir likevel ikke noen entydige svar på hvem overgriperne er. Blant annet ser karakteristika ved overgriperen ut til å avhenge av hva slags overgrep det er snakk om. I tillegg er antallet utsatte gutter og menn i hver enkelt forekomstundersøkelse ofte for lite til at man med sikkerhet kan si noe om mønstre.

I dette avsnittet ser vi på relasjon mellom den utsatte og overgriperen, og data på overgriperens kjønn og alder.

Relasjon til den utsatte

De norske forekomstundersøkelsene tyder på at kategorien «venner, kjæreste og bekjente» står bak flertallet av overgrep mot gutter. Bekjente kan være voksne så vel som jevnaldrende.

- I NKVTS' vold- og voldtektsundersøkelse fra 2014 oppga guttene som hadde blitt utsatt for seksuell kontakt før fylte 13 år som oftest en voksen bekjent eller ukjent som overgriper. Av de 74 mennene i denne kategorien, var likevel 21 utsatt for overgrep fra familie eller slektninger. Når det kom til voldtekt, tilhørte overgriperne forskjellige grupper: familie, venner, bekjente, naboer, kolleger og ukjente.¹⁶
- I NOVA 2007-undersøkelsen oppga flest gutter å ha blitt utsatt for overgrep fra en venn/kjæreste/bekjent (5,8 %), fulgt av overgrep fra en fremmed (2,5 %) og en trener/lærer/annen (1,5 %).¹⁷ Under en prosent av guttene i undersøkelsen oppga at deres overgriper ved første uønskede seksuelle hendelse var en nær slektning (forelder, søsken, besteforelder). Dette tilsvarer 6% av de utsatte guttene totalt.
- I den oppfølgende NOVA 2015-undersøkelsen oppga guttene en

«venn, kjæreste eller bekjent» som overgriper i 70 % av de første uønskede seksuelle hendelsene. Dette er en klar økning fra 54 % i 2007. Videre fant NOVA 2015-undersøkelsen en nedgang i den prosentvise andelen av (førstegangs-) overgrep begått av trenere, lærere og fremmede. Trener/lærer/annen var oppgitt som utøver i 2 % av overgrepene mot gutter i 2015 mot 14 % i 2007. For kategorien fremmed utøver var nedgangen fra 24 % til 19 %.¹⁸

Resultatene fra NOVA 2015-undersøkelsen kan altså tyde på at venner, kjæresten og bekjente står for en økende andel av overgrep mot gutter. Overgrep begått av nær familie er blant de sjeldnere formene for overgrep rapportert av gutter og menn i omfangsundersøkelser. Incest er imidlertid en form for overgrep som gjerne gjentar seg over tid, og kan dermed utgjøre en stor andel av det totale antallet overgrep mot gutter og menn. Overgrep fra familie er også assosiert med større skader og yngre alder ved overgrep, og kan ta mye lengre tid å fortelle om.¹⁹

I hvilken grad voksne menn utsettes for seksuelle overgrep fra kjæreste, venner eller bekjente vet vi lite om. Hovedkilden her er NIBR-undersøkelsen som ble foretatt blant 40-42-åringene i Akershus og Buske-

rud i perioden 1990-1994.

- I NIBR-undersøkelsen oppga 1,0 % av mennene som levde eller hadde levd i parforhold at de hadde blitt forsøkt tvunget til sex av en partner minst en gang etter fylte 15 år. 0,5 % av mennene oppga at de hadde opplevd dette i løpet av det siste året.²⁰
- Oslo-undersøkelsen fra 2004 fant imidlertid andre forekomsttall for partnerovergrep mot voksne menn. Her oppga kun 1 av 42 menn utsatt for overgrep i voksen alder at partner var overgriperen.²¹

Oslo-undersøkelsen spurte imidlertid ikke direkte om hvem overgriperen var; respondentene ble i stedet bedt om å beskrive overgrepet i sitatform. Flertallet av de utsatte mennene oppga ikke informasjon om utøver. Den åpne formen og manglende detaljer skaper dermed usikkerhet om resultatene. Både Oslo-undersøkelsen og NIBR-undersøkelsen så dessuten kun på voldtektslignende situasjoner og spurte ikke om andre former for seksuelle overgrep. Det er dermed sannsynlig at det reelle omfanget av seksuell vold mot voksne menn i parforhold er langt høyere.²²

Overgriperens alder

De fleste av forekomstundersøkelsene har ikke sett på alderen til overgriper når det gjelder overgrep mot gutter. Igjen er det slik at antallet utsatte gutter og menn i hver enkelt studie ofte er for lavt til at man kan se tydelige mønstre. Det er heller ikke alle studiene som har spurt om overgriperens alder.

De tallene vi har, viser en tendens til at barn eller unge voksne står bak mange av overgrepene mot gutter.

- I NOVA 2015-undersøkelsen sto jevnaldrende bak flertallet av de seksuelle overgrepene rapportert av gutter. Dette gjaldt imidlertid ikke for overgrep som ble begått mot gutter under 10 år. For denne aldersgruppen var over halvparten av overgriperne over 25 år.²³
- En Kripes-gjennomgang av overgrepssaker i perioden 2012-2015 der siktede ble dømt for seksuell omgang med barn under 14 år, viser at over halvparten av de domfelte var mellom 15 og 24 år.²⁴

Denne tendensen tilsier at det trengs en innsats mot unge som begår overgrep, og andre unge med seksuelt skadelig atferd. Det er nødvendig å fange opp barn og ungdommer med slik atferd og gi dem et adekvat behandlingstilbud. Det kan se ut som at førstelinjetjenesten har for lite kunnskap om barn og unge som begår overgrep og kjenner for dårlig til relevante kartleggingsverktøy for behandling.²⁵ Det er også lite forskning på kunnskap om søskenincest, til tross for at dette kan være den vanligste formen for incest.²⁶ Oppfatninger om at disse barna selv er ofre, for omsorgssvikt eller vold, kan hindre god oppfølging og føre til at førstelinjen ikke politianmelder saken.²⁷ Videre er det per i dag klare mangler i behandlingstilbudet til barn og unge med seksuelt skadelig atferd.²⁸ Det finnes kun to spesialiserte tilbud - i Vest-Norge og i Midt-Norge - og de generelle tilbudene som behandler barn med

problematisk eller skadelig seksuell atferd, etterlyser mer kompetanse og kunnskap. Blant disse enhetene er det mange som ikke rutinemessig kartlegger seksuell utvikling og atferd, eller problematisk eller skadelig seksuell atferd.²⁹

Kjønn

Når det gjelder utøvers kjønn, blir det gjerne hevdet at menn begår flertallet av seksuelle overgrep mot gutter og menn. Flere norske undersøkelser har imidlertid funnet høye andeler av kvinnelige overgripere.

- I NKVTS-undersøkelsen fra 2014 ble det rapportert om kvinnelig overgriper alene i 16-18 % av seksuelle overgrep mot gutter. Ved seksuell kontakt før 13 år var 77,0 % av utøverne menn, ved voldtekt før 18 år var 68,4 % av utøverne menn, og ved andre seksuelle overgrep var 74,3 % menn.³⁰ Kvinner deltok i eller utøvte altså mellom 23 % til 32 % av overgrepene.
- NKVTS-undersøkelsen blant 16-17-åringene i 2015 fant at for mange typer av overgrep mot gutter, var jenter eller kvinner i flertall blant overgriperne. Mens seksuell kontakt før 13 år hovedsakelig var utført av en mannlige overgriper, oppga to tredjedeler (68,8 %) av de utsatte guttene en kvinnelig overgriper for følgende overgrep: seksuell kontakt i bevisstløs tilstand, tvunget til beføling, presset til seksuelle handlinger eller opplevd andre seksuelle krenkelser. Det står ikke i rapporten om disse overgriperne var jevnaldrende eller voksne.

¹⁶ Thoresen og Hjemdal (2014).
¹⁷ Mossige og Stefansen (2007).
¹⁸ Mossige og Stefansen (2016).
¹⁹ Steine m.fl. (2016).

²⁰ Haaland, Clausen og Schei (2005).
²¹ Pape og Stefansen (2004).
²² Amerikanske studier har for eksempel funnet at seksuell tvang og press er relativt vanlig blant både menn og kvinner i heterofile parforhold. Se f.eks. O'Sullivan, Byers og Finkelman (1998) og Struckman-Johnson, Struckman-Johnson og Anderson (2003).
²³ Mossige og Stefansen (2016).

²⁴ Politiet, Kripes (2016).
²⁵ Melkild (2016); Søftestad og Andersen (2014).
²⁶ Melkild (2016).
²⁷ Melkild (2016).
²⁸ Søftestad og Andersen (2014); Holt m. fl. (2016).

²⁹ Holt m. fl. (2016).
³⁰ Thoresen og Hjemdal (2014).

For jenter og gutter totalt sett var imidlertid flertallet av overgriperne venner og kjærester, og under en fjerdedel var ukjente.³¹

- NOVA 2007-undersøkelsen fant en noe lavere andel kvinnelige overgripere, men fant likevel at kvinner sto for et svakt flertall av de første og siste overgrepene gutter hadde opplevd. 53 % av guttene som hadde blitt utsatt for uønskede seksuelle hendelser rapporterte om en kvinnelig utøver første gang, og 60 % oppga at en jente eller kvinne sto bak deres siste uønskede seksuelle hendelse.³²
- I den oppfølgende NOVA 2015-undersøkelsen finner vi en økt andel kvinnelige overgripere ved første overgrepserfaring: Her oppga 68 % av de utsatte guttene at overgriperen var en jente eller kvinne.³³ Dette tallet samsvarer med funnet fra NKVTS-undersøkelsen fra 2015.
- I NTNUs 2014-undersøkelse oppga 17 % av guttene å ha blitt utsatt for en form for seksuell tvang det siste året fra en jevnaldrende gutt, og 15 % fra en jevnaldrende jente.³⁴

Det er altså noe ulike funn rundt overgriperens kjønn i de forskjellige forekomstundersøkelsene. Om vi ser forskningen under ett, kan vi imidlertid konkludere med at det er en nokså jevn kjønnsfordeling blant overgripere når det gjelder overgrep mot gutter.

Det er også tegn på en mulig endring over tid i prosentandel overgrep begått av kvinner. Denne endringen kan i så fall forklares på forskjellig

vis. Skiftende forståelser av hva overgrep er og hvem som kan utsettes for det, har kanskje gjort det lettere for gutter og menn å fortelle om overgrep begått av kvinner. Vi diskuterer særskilte problemstillinger rundt overgrep begått av kvinner i Kapittel 4.

Det er også mulig at jenter og kvinner faktisk begår flere overgrep enn før. Dette er i så fall urovekkende, da kun 1 % av alle domfelte for overgrep mot barn under 14 år i perioden 2012-2015 var kvinner.³⁵ Som Kripos selv påpeker kan dette tyde på at oppdagelsesrisikoen er lavere for kvinnelige overgripere.

NÅR OG I HVILKE SITUASJONER SKJER OVERGREPENE?

For overgripere vil seksuelle overgrep oftest handle om tilgang.³⁶ Alder og kjønn på den utsatte har ikke nødvendigvis noe å si for overgriperen. At tilgang er det avgjørende for overgripere gjenspeiles også i forskningen. Kort oppsummert, viser forekomstundersøkelsene at overgrep skjer mot gutter og menn i alle aldre og tar svært forskjellige former. I denne forbindelsen er det grunn til å rope varsko om nettrelaterte overgrep, siden internett og nettbaserte applikasjoner åpner for lettere tilgang for overgripere.

Alder ved første overgrep

Det er en vanlig oppfatning at menn først og fremst blir utsatt for seksuelle overgrep som barn, og da gjerne i ganske ung alder. Funnene fra de norske forekomstundersøkelsene gir grunn til å nyansere dette bildet noe.

For det første har forekomstundersøkelsene sett mer på overgrep

mot barn og unge enn på overgrep mot voksne menn. Undersøkelsene om livstidsprevalens eller overgrep mot voksne har, som nevnt innledningsvis, helst studert omfanget av voldtekt, voldtektsforsøk og andre overgrep med et tydelig element av tvang. Dette er ikke den vanligste formen for overgrep mot gutter, og det er derfor sannsynlig at det heller ikke er den vanligste formen for overgrep mot voksne menn. Vi vet rett og slett for lite om omfanget av og formene for seksuelle overgrep mot voksne menn.

For det andre tyder flere av undersøkelsene på at ungdomstiden er en særlig sårbar tid for gutter, så vel som jenter. Det er altså ikke nødvendigvis som små barn at menn blir utsatt for overgrep. Derimot kan det se ut som om ulike former for overgrepsopplevelser varierer med alder.

- I NKVTS 2014-studien oppga halvparten av mennene som hadde blitt voldtatt at de hadde blitt voldtatt før fylte 15 år. For de andre kategoriene av seksuelle overgrep, oppga flertallet av de utsatte mennene at overgrepet først hadde skjedd etter fylte 15 år, og halvparten da den utsatte var mellom 15 og 24 år. Disse overgrepene inkluderte overgrep når man er beruset/ikke i stand til å samtykke eller stoppe det, be-føling av kjønnsorganer ved bruk av makt eller trusler, og press til seksuelle handlinger.³⁷

Oppfatningen om at menn ofte utsettes for overgrep i ung alder har likevel noe hold i forskningen.

- I NKVTS' 2015-undersøkelse av 16-17-åringene fant forskerne at

© SHUTTERSTOCK

Vi må stoppe bagatellisering av jenter og kvinners overgrep mot gutter og menn. Vi må motvirke ideer om at gutter skal være glade for all seksuell erfaring de får.

gjennomsnittlig alder for første seksuelle overgrep var noe lavere for gutter (14,0 år) enn for jenter (14,2 år). Denne forskjellen var imidlertid ikke statistisk signifikant.³⁸

- Mennene som rapporterte om voldtekt i NKVTS 2014-studien oppga lavere alder ved første voldtekt enn kvinnene: Mens halvparten av de voldtatte kvinnene ble voldtatt før fylte 18 år, ble halvparten av de voldtatte mennene voldtatt før fylte 15 år. Av de voldtatte mennene og kvinnene, var det en større prosentandel menn enn kvinner som ble voldtatt før fylte 6 og 9 år.³⁹

- NKVTS' 2014-undersøkelse viser også at blant mennene som rapporterte om seksuell omgang før fylte 13 år med en minst fem år eldre person, var halvparten av mennene mellom 6 og 9 år da overgrepet skjedde første gang. Om vi sammenligner med utsatte kvinner her, oppgir likevel en betraktelig høyere prosentandel av utsatte kvinner at de opplevde denne formen for seksuelt overgrep før fylte 6 år.

Konklusjonen bør derfor være at både barndom, ungdomstid og tidlig voksenalder er sårbare perioder for gutter og menn.

Hvor skjedde overgrepene og i hvilke situasjoner?

Forekomstundersøkelsene forteller dessverre lite om hvor overgrepene mot gutter og menn skjedde. Av overgrepssaker mot barn under 14 år med domfellelse i perioden 2012-2015 skjedde imidlertid 42 % av overgrepene i barnets hjem, og 38 % i domfeltes hjem.⁴⁰ Dette bekrefter inntrykket av at overgrep handler om tilgang og overgriperens evne til å utnytte tillitsforhold.

Det kan også være andre sosiale faktorer som utgjør risiko for overgrep. Under diskuterer vi noen av disse, nemlig sosial bakgrunn og familiesituasjon, geografi, rusbruk og alkohol.

³¹ Myhre, Thoresen og Hjemdal (2015).
³² Mossige og Stefansen (2007); Mossige og Huang (2010).

³³ Mossige og Stefansen (2016).
³⁴ Bendixen og Kennair (2014).

³⁵ Politiet, Kripos (2016).
³⁶ Stølsvik (2016).

³⁷ Thoresen og Hjemdal (2014).

³⁸ Myhre, Thoresen og Hjemdal (2015).
³⁹ Thoresen og Hjemdal (2014).

⁴⁰ Politiet, Kripos (2016).

Sosial bakgrunn og familiesituasjon

Det kan være aspekter ved sosial bakgrunn og familiesituasjon som øker sårbarhet for overgrep. Den norske forskningen er ikke entydig på dette punktet, men noen sammenhenger mellom overgrep og familieøkonomi og foreldrenes alkoholinntak har blitt funnet.

- 2004-helseundersøkelsen av tiendeklasseelever fant at foreldrenes samlivsstatus og tilknytning til arbeidslivet, økonomi i hjemmet og familiestruktur hang sammen med utsatthet for overgrep, både når det gjaldt gutter og jenter. Av guttene var de som bodde med «bare far» eller «en av foreldrene og ny partner» mest utsatt for seksuelle overgrep (3,0 % og 2,9 %). Minst utsatt var guttene som bodde hos begge foreldrene (1,3 %). Det å ha en mor eller far som var trygdet, eller å ha flyttet de fem siste årene, var assosiert med utsatthet for seksuelle overgrep.⁴¹

- I samme undersøkelse skilte ungdom med dårlig råd seg ut som spesielt utsatte (6,8 %), mens den laveste andelen overgrepsutsatte var blant ungdom som sa at familien hadde god råd (1,3 %). Det er likevel viktig å merke seg at overgrepsandelen var høyere for de med svært god råd enn for dem med middels råd (2,6 % mot 1,5 %). Vi skal derfor være varsomme med å konkludere med at god familieøkonomi beskytter mot overgrep. Tallene fra den siste Ungdata-undersøkelsen viser for eksempel en svak tendens i motsatt retning: her var det flest gutter utsatt for seksuell trakassering i høyere sosiale lag.⁴²

- NOVA 2007-undersøkelsen fant tre sosiale faktorer som ga økt risiko for å ha blitt utsatt for milde seksuelle overgrep. Disse variablene var høyere utdanning hos mor, det å ha sett mor klart beruset og det å ha et dårlig eller middels godt forhold til foreldrene sine. Også for grove overgrep var dårlig eller middels godt forhold til foreldrene en risikofaktor. Det samme var høyt alkoholkonsum hos mor, og dårlig økonomi.⁴³

- Til sammenligning fant NOVA 2015-undersøkelsen ingen risikofaktorer for milde seksuelle overgrep. For grove seksuelle overgrep var dårlig økonomi og det å ha sett foreldrene beruset fortsatt risikofaktorer.⁴⁴

- Den nasjonale NKVTS-undersøkelsen i 2014 fant at menn som opplevde familieøkonomien sin som dårligere enn folk flest, rapporterte å ha blitt utsatt for voldtekt rundt fire ganger så ofte som de som mente familieøkonomien var god eller gjennomsnittlig.⁴⁵

Geografi

NTNU-undersøkelsen fra 2014, som både så på seksuell trakassering og seksuell tvang, fant ingen forskjeller mellom elever i bygdeskoler og byskoler i Sør-Trøndelag.⁴⁶ Den nasjonale omfangsundersøkelsen gjennomført av NKVTS i 2014 fant heller ingen klare geografiske mønstre i forekomsten av overgrep verken for kvinner eller for menn.⁴⁷

I helseundersøkelsen av tiendeklasseelever i seks fylker mellom 2000 og 2004 fant imidlertid forskerne klare geografiske forskjeller i overgrepsforekomst. 3,1 % av guttene i

Finnmark, mot 1,6 % totalt og 0,9 % i Hedmark, oppga å ha vært utsatt for et seksuelt overgrep det siste året.⁴⁸ Vi kan dermed ikke se bort fra at det i enkelte geografiske områder i Norge er en høyere forekomst av overgrep enn andre steder.

Alkohol- og rusbruk

Det blir ofte antatt at seksuelle overgrep, og spesielt de som forekommer i ungdomstiden, gjerne skjer i festrelaterte situasjoner og situasjoner der alkohol er involvert. De norske forekomstundersøkelsene gir noe støtte til at beruselse kan øke risikoen for overgrep.

- Helseundersøkelsen blant ungdom i 2000-2004 fant en sterk sammenheng mellom alkoholrus og seksuelle overgrep, for både gutter og jenter. Denne sammenhengen ble i liten grad påvirket av andre faktorer. Gutter som hadde vært beruset mer enn ti ganger var for eksempel oftere utsatt for seksuelle overgrep enn jenter som aldri hadde vært beruset.⁴⁹ Det er uvisst hvorvidt alkoholbruken kom i forkant eller etterkant av de seksuelle overgrepene. Vi vet dermed ikke fra denne undersøkelsen om alkoholrus er en risikofaktor for seksuelle overgrep eller en bearbejdsstrategi i etterkant.

- Forekomstundersøkelsen blant ungdom i Sogn og Fjordane fant en sammenheng mellom negative seksuelle erfaringer, og både tidlig seksuell debut og ruspåvirkning under første samleie. Negative erfaringer inkluderte her ikke bare overgrep, men også å ha angret etter debuten eller følt seg presset til debuten.⁵⁰

- NOVA 2007-ungdomsunder-

søkelsen fant at for flertallet av de utsatte guttene (60 %) var alkohol ikke med i bildet ved første uønskede seksuelle hendelse. I 24 % av hendelsene var både den utsatte gutten og overgriperen påvirket av alkohol.⁵¹

- I NOVA 2015-undersøkelsen ser vi et noe annet bilde, med en økende tendens til at alkohol er involvert i overgrepet. Av de utsatte guttene rapporterte nå et svakt flertall (53 %) at alkohol var involvert ved første uønskede seksuelle hendelse. I 31 % av overgrepene var både utsatt og overgriper beruset.⁵²

HVA SLAGS OVERGREP ER DET SNAKK OM?

Gutter og menn kan bli utsatt for alle former for seksuelle overgrep, fra voldtekt til uønsket beføling og blotting. I dette avsnittet går vi nærmere inn på forekomsttallene for ulike former for overgrep mot gutter og menn. Vi diskuterer også nettovergrep som et problem det trengs mer fokus på.

Voldtekt

Fra forskningen ser vi, som nevnt, at voldtekt ikke er den vanligste formen for seksuelle overgrep mot gutter, og antakeligvis heller ikke mot menn. Det er likevel ikke en uvanlig opplevelse. Forekomsttallene for menn og gutter som har opplevd voldtekt varierer fra under 1 % til opp mot 3 % i undersøkelsene som har blitt gjort i Norge.

- I NKVTS 2014-undersøkelsen oppga 1,1 % av mennene å ha blitt voldtatt noen gang i livet, og 0,9 % før fylte 18 år.⁵³

-

- Oslo 2004-undersøkelsen spurte om voldtektopplevelser etter fylte 16 år, og her oppga henholdsvis 1 % og i underkant av 1 % av mennene å ha blitt utsatt for voldtektsforsøk og voldtekt etter fylte 16 år.⁵⁴

- Blant undersøkelsene om voldtekt i barndom og ungdomstid, fant NKVTS-2015 undersøkelsen at 0,9 % av guttene i 16-17 års alder hadde opplevd voldtekt,⁵⁵ mot 0,4 % av de 18-19-årige guttene i NOVA 2007-undersøkelsen.⁵⁶ I NOVA 2015-undersøkelsen oppga 1,0 % av guttene i 18-19-årsalderen at de hadde vært utsatt for voldtekt.⁵⁷

Tallene over er imidlertid basert på selvrapportering i svar på spørsmål som brukte den spesifikke betegnelsen «voldtekt», og er derfor trolig en underestimert av den faktiske voldtektforekomsten.

- Da NOVA 2015-undersøkelsen spurte om fem spesifikke handlinger som defineres som voldtekt under norsk lov, oppga 3 % av guttene å ha blitt utsatt for minst en av disse krenkelsene. Når spørsmålet om overgrep i bevisstløs tilstand ble ekskludert, oppga 2 % av guttene å ha blitt utsatt for minst en seksuell krenkelse som faller innunder voldtektsparagrafen. Disse krenkelsene inkluderte å ha blitt tvunget eller truet til samleie, oralsex, analsex eller annen penetrering av anus mot sin vilje.⁵⁸

- I NTNU-2014 undersøkelsen oppga 3 % av guttene å ha blitt utsatt for tvunget samleie eller munnsex noen gang i livet.

Seksuell kontakt i barndom med en eldre person

Seksuell omgang med barn under 14 år er i Norge klassifisert som voldtekt.⁶⁰ Alle seksuelle handlinger med barn under den seksuelle lavalderen på 16 år er i utgangspunktet straffbart.

- I NKVTS 2014-undersøkelsen oppga en av tretti menn (3,5 %) seksuell kontakt med en minst fem år eldre person før fylte 13 år. For nesten halvparten av disse (1,5 %) var det snakk om seksuell omgang (forsøkt eller gjennomført inntrengning, oralsex eller analsex). Av personene som rapporterte seksuell omgang før fylte 13 år med en minst fem år eldre person, oppga halvparten at de hadde opplevd fire eller flere gjentakelser.⁶¹

Andre seksuelt krenkende handlinger

Uønsket beføling og kysning ser ut til å være en relativt vanlig overgrepsopplevelse for gutter og unge menn, om vi ser på forekomstundersøkelsene. Seksuelle handlinger uten samtykke faller under Straffelovens paragraf 297. Å utføre seksuelle handlinger med noen under 16 år øker strafferammen.

- I en 2012-undersøkelse oppga 3,2 % av mennene å ha blitt utsatt for seksuelt krenkende handlinger før fylte 16 år og 3,5 % etter fylte 16 år. Det vanligste overgrepet mot begge aldersgrupper var beføling av kjønnsorganer eller bryst.⁶²

- I NTNU 2014-undersøkelsen oppga ca. 5 % av guttene å ha blitt holdt fast eller klemt på en seksuell måte det siste året. ⁶³

⁴¹ Schou, Dyb og Graff-Iversen (2007).

⁴² Bakken, Frøyland og Sletten (2016).

⁴³ Mossige og Stefansen (2007).

⁴⁴ Mossige og Stefansen (2016).

⁴⁵ Thoresen og Hjemdal (2014).

⁴⁶ Bendixen og Kennair (2014).

⁴⁷ Thoresen og Hjemdal (2014).

⁴⁸ Schou, Dyb og Graff-Iversen (2007).

⁴⁹ Schou, Dyb og Graff-Iversen (2007).

⁵⁰ Dahle m. fl. (2010).

⁵¹ Mossige og Stefansen (2007).

⁵² Mossige og Stefansen (2016).

⁵³ Thoresen og Hjemdal (2014).

⁵⁴ Pape og Stefansen (2004).

⁵⁵ Myhre, Thoresen og Hjemdal (2015).

⁵⁶ Mossige og Stefansen (2007).

⁵⁷ Mossige og Stefansen (2016).

⁵⁸ Mossige og Stefansen (2016).

⁵⁹ Bendixen og Kennair (2014).

⁶⁰ Straffeloven, § 299.

⁶¹ Thoresen og Hjemdal (2014).

⁶² Steine m. fl. (2012).

⁶³ Bendixen og Kennair (2014).

- NOVA-undersøkelsen blant 18-19-åringer i 2007 fant at 7 % av guttene hadde opplevd uønsket beføling, 5 % hadde mot sin vilje befølt en annen og 3 % hadde mot sin vilje onanert foran noen. De tilsvarende tallene fra 2015-undersøkelsen var henholdsvis 6 %, 4 % og 2 %.⁶⁴

- I Ungdata-undersøkelsene fra 2014 og 2015 oppga rundt 8 % av guttene å ha blitt kysset og 7 % å ha blitt befølt på bryst eller skritt mot sin vilje.⁶⁵

- I NKVTS 2014-undersøkelsen oppga 8,8 % av mennene at de hadde opplevd minst en av de følgende seksuelle overgrepene: Uønsket seksuell kontakt når man er beruset/ikke i stand til å samtykke eller stoppe det (= 2,8 %), beføling av kjønnsorganer ved bruk av makt eller trusler (= 1,3 %), presset til seksuelle handlinger (= 2,9 %), og andre former for seksuelle krenkelser/overgrep (= 4,2 %).⁶⁶

Seksuelt krenkende atferd

Seksuelt krenkende atferd uten samtykke og seksuelt krenkende atferd mot barn under 16 år er også seksuallovbrudd. Seksuelt krenkende atferd ser ut til å være den formen for overgrep med lavest kjønnsforskjell mellom gutter og jenter.

- I forekomstundersøkelsen til Steine m.fl. (2012) oppga 12 % av mennene at de hadde blitt utsatt for seksuelt krenkende atferd før fylte 16 år og 7,6 % etter fylte 16 år. Den vanligste formen for seksuell krenkende atferd var å ha blitt vist pornografiske bilder eller filmer, og den nest vanligste var

blotting eller kikking.⁶⁷

- I Ungdata-undersøkelsene fra 2014 og 2015 sa rundt 11% av guttene at de uoppfordret hadde blitt vist seksuelt ubehagelige bilder eller ting.⁶⁸

Nettrelaterte overgrep

Nettrelaterte overgrep er overgrep som begås, tilrettelegges for eller deles over nett. Som sådan omfatter nettrelaterte overgrep flere av overgrepformene vi allerede har diskutert. En voldtekt krever eksempelvis ikke fysisk kontakt mellom overgriper og utsatt, men kan utføres ved at overgriperen tvinger den utsatte til å gjennomføre handlinger tilsvarende seksuell omgang med seg selv.⁶⁹ Kripos betegner blant annet de følgende handlingene som nettrelaterte overgrep: seksuell utpressing over nett, fildeling og distribusjon av overgrepsmaterieell, deling av overgrepserfaringer og -fantasier på «skjult internett», direkteoverførte overgrep (live streaming) og lokking av barn (grooming).

Spørsmål om nettbaserte overgrep har ikke inngått i noen av de norske forekomstundersøkelsene til dags dato. Det er mulig at undersøkelsene likevel har fanget opp noen nettbaserte overgrep, gjennom spørsmål som «Har du blitt presset til seksuelle handlinger mot din vilje?». Live streaming og andre fysiske seksuelle overgrep som har blitt filmet eller fotografert kan også være inkludert i omfangstall. Utfordringen er at vi ikke vet i hvilken grad de nettbaserte overgrepene faktisk er fanget opp av forekomstundersøkelsene.

⁶⁴ Mossige og Stefansen (2016).
⁶⁵ Bakken, Frøyland og Sletten (2016).
⁶⁶ Thoresen og Hjemdal (2014).
⁶⁷ Steine m. fl. (2012).
⁶⁸ Bakken, Frøyland og Sletten (2016).
⁶⁹ Se Straffeloven, paragraf §291.

Følgende tall kan gi oss noen svake indikasjoner på omfang av nettrelaterte overgrep:

- En Kripos-gjennomgang av nylige domfellelser for overgrep mot barn under 14 år viste at 12 % av overgrepene ble filmet eller fotografert.⁷⁰ Da bildedokumentasjonen kan ha vært utslagsgivende for at saken endte i domfellelse, kan vi ikke si at dette er et representativt tall for overgrepssaker. Prosenttallet indikerer likevel at det ikke er uvanlig for overgripere å dokumentere overgrepet.
- I perioden 2013-2015 ble 912 personer mistenkt, siktet eller domfelt for besittelse av overgrepsmateriale hvor fornærmede var et barn. Av disse var 30 % i tillegg mistenkt, siktet eller domfelt for fysiske seksuelle overgrep mot barn under 16 år.⁷¹ Dette kan tyde på en sammenheng mellom fysiske overgrep og besittelse av overgrepsmateriale.
- I Medietilsynets 2016-undersøkelse oppga 13 % av guttene i alderen 13-16 år å ha fått uønskede seksuelle kommentarer på internett i løpet av det siste året. Disse uønskede seksuelle kommentarer kan være relatert til lokking av barn på nett, altså grooming.⁷²
- 14 % av guttene i alderen 15-16 år oppga i medieundersøkelsen at de har sendt nakenbilder av seg selv. Det store flertallet av disse sendte bildene frivillig og flest sendte til venner.⁷³ 22 % av guttene som hadde sendt bilder sendte imidlertid til noen de kun kjente fra nett.⁷⁴

- I Ungdata-undersøkelsene fra 2014 og 2015 oppga 3 % av guttene mellom 13 og 19 år at noen hadde spredt bilder av dem avkledd på nett eller sosiale medier.⁷⁵

Statens Barnehus registrerer per i dag ikke nettovergrep som en egen kategori. Det finnes derved ingen oversikt over hvor mange av sakene som har involvert nettovergrep. Kvalitative intervjuer med ansatte ved alle de ti barnehusene i Norge avdekket at barnehusenes erfaring med og kunnskap om nettovergrep varierer stort. De færreste av barnehusene jobbet aktivt for å avdekke om nettovergrep har funnet sted, når dette ikke allerede var en del av anmeldelsen. De barnehusene som hadde mest erfaring med nettovergrepssaker var også de barnehusene med høy bevissthet rundt tematikken.⁷⁶

At vi vet lite om omfanget av nettbaserte overgrep er et problem. Kripos advarer om at internett er et effektivt verktøy for overgripere som vil finne sårbare barn.⁷⁷ Erfaringer fra Statens Barnehus tilsier at nettovergrep også kan innebære særskilte utfordringer for utsatte i etterkant. I hvert fall opplevde enkelte av de ansatte at det var mer skam og skyld forbundet med nettovergrep enn med mange andre former for overgrep, fordi den utsatte i noen tilfeller selv kan ha hatt en aktiv rolle. I tillegg er det risiko for at bilder og filmer kan bli liggende ute på nett. Noen ungdom vil derfor oppleve at overgrepet ikke tar slutt, eller leve i redsel for at andre skal se det som ligger ute om dem på nett.⁷⁸

Det er noen kjønnsforskjeller i mellom gutter og jenter som er verdt å merke seg, med tanke på

forebyggende tiltak mot nettbaserte overgrep. I den siste Barn og medier-undersøkelsen oppga guttene i mindre grad enn jentene at de opplevde uønskede seksuelle kommentarer på nett som ekkelt. Samtidig var det også slik at færre gutter enn jenter blokkerte kommentarene, langt færre gutter fortalte noen voksne eller jevnaldrende om kommentarene, og 8 % av guttene (mot 4 % av jentene) avtalte å møte personen som kom med kommentarene.⁷⁹ Disse tallene kan tyde på at gutter i mindre grad enn jenter tar forholdsregler på nett. I praksis kan det gjøre dem sårbare for overgrep.

Som vi vil diskutere i Kapittel 5, kan unge homofile og bifile gutter være en særlig sårbar gruppe for nettrelaterte overgrep, fordi eldre menn aktivt benytter nett og sosiale medier til å komme i kontakt med denne gruppen.

OPPSUMMERING

Fra forekomstundersøkelsene ser vi at kvinner og menn er nokså jevnt fordelt blant overgripere, og at ungdom og unge voksne står bak en god del av overgrepene mot gutter. Dette fordrer økt fokus på kvinnelige overgripere og på behandling av unge med seksuelt skadelig atferd. Vi ser også at gutter og menn utsettes for mange forskjellige former for overgrep. For å få en oversikt over den reelle forekomsten av seksuelle overgrep mot gutter og menn er vi derfor nødt til å kartlegge flere former for overgrep enn voldtekt. Kunnskap om forskjellige former for overgrep må stå sentralt i det forebyggende, avdekkende og behandlende arbeidet mot overgrepsutsatte gutter og menn. Ikke minst trengs det en økt innsats mot nettovergrep, inkludert kompetansehevede tiltak.

© SHUTTERSTOCK

Anbefalinger:

- Det må rettes mer oppmerksomhet mot kvinnelige overgripere. Det bør iverksettes informasjonstiltak om temaet mot helsevesen, politi og rettsvesen.
- Barnehusenes kunnskap om nettovergrep og internett som sosial arena bør styrkes, og nettovergrep bør inkluderes som en egen kartleggingskategori i tilrettelagt avhør.
- Spørsmål om nettbaserte overgrep må inkluderes i framtidige forekomstundersøkelser.
- Det må etableres rutiner for tverrfaglig samarbeid i nettovergrepssaker slik at utsatte barn og ungdom får praktisk hjelp til å fjerne uønsket bildemateriale fra nettet. Hjelp må også gis for å dempe skadevirkninger bildespredningen kan ha gitt i nærmiljøet.
- Det er nødvendig å fange opp barn og ungdommer med seksuelt skadelig atferd og gi dem et adekvat behandlingstilbud. Dette krever informasjonstiltak mot førstelinjetjenesten, samt økte ressurser og kompetanseheving i behandlingstilbudene. Behandlingsenheter for barn og unge må rutinemessig kartlegge seksuell utvikling og atferd, eller problematisk eller skadelig seksuell atferd.

⁷⁰ Politiet, Kripos (2016).

⁷¹ Politiet, Kripos (2016).

⁷² Medietilsynet (2016).

⁷³ Disse bildene kan altså ha vært seksuell trakassering av andre.

⁷⁴ Medietilsynet (2016).

⁷⁵ Bakken, Frøyland og Sletten (2016).

⁷⁶ Winsvold (2015).

⁷⁷ Politiet, Kripos (2016).

⁷⁸ Winsvold (2015).

⁷⁹ Medietilsynet (2016).

3

UTSATTE MENNS BRUK AV TJENESTER OG HJELPEAPPARAT

I det følgende kapitlet ser vi nærmere på mannlige overgrepsutsattes bruk av hjelpeapparat og tjenester. Oppsummeringen baserer seg i hovedsak på Barne-, ungdoms- og familiedirektoratets årlige rapportering fra sentrene mot incest og seksuelle overgrep,⁸⁰ og vi viser til den fullstendige rapporten for detaljerte opplysninger. Siden NKVTS i 2016 gjennomførte en omfattende kartlegging av behandlingstilbudet til barn og unge som har vært utsatt for seksuelle overgrep, har vi ikke sett på behandlingstilbudet til gutter under 18, men drøfter i stedet noen viktige funn fra den rapporten. Vi har heller ikke hatt rom for en detaljert gjennomgang av behandlingstilbudet til voksne menn i dette prosjektet.

HVA SLAGS TILBUD FINNES FOR UTSAKTE GUTTER OG MENN?

Tilbudet til utsatte gutter og menn kan kort deles i spesialiserte lavterskeltilbud, og offentlige behandlingstilbud som krever henvisning.

Lavterskeltilbudet

Det spesialiserte hjelpetilbudet for overgrepsutsatte i Norge i dag organiseres i stor grad gjennom sentrene mot incest og seksuelle overgrep. Utover SMISO-sentrene finnes det to andre sentrale frivillige tjenester som retter seg spesifikt

mot, og har særskilt kompetanse om overgrepsutsatte menn: ADAM og organisasjonen Utsatt mann.

Sentrene mot incest og seksuelle overgrep

Sentrene er et lavterskeltilbud til overgrepsutsatte og deres pårørende, finansiert av en statlig tilskuddsordning. Det finnes totalt 22 sentre, hvorav alle er tilgjengelige og åpne for menn. Ett av dem, Senter for seksuelt misbrukte menn (SSMM) i Oslo, er åpent kun for menn. I tillegg finnes Dixi Ressurssenter mot voldtekt og en landsdekkende telefon for personer utsatt for incest og seksuelle overgrep, drevet av Incestsenteret i Vestfold.

ADAM

ADAM er drevet av Kirkelig ressurscenter mot vold og seksuelle overgrep og er et kontakt- og hjelpetilbud til overgrepsutsatte menn. ADAMs tjenestetilbud inkluderer samtale på telefon, individual-samtaler, grupper og rådgivning og informasjon knyttet til overgrepsproblematikk.

Utsatt mann

Utsattmann er en organisasjon som driver en nettside hvor utsatte for overgrep, deres pårørende og fagmiljøer kan finne informasjon om seksuelle overgrep og bruke en spørsmål- og svartjeneste. Utsatt

mann driver også utadrettet undervisning og informasjonstiltak.

Offentlige tjenester

Overgrepsutsatte gutter og menn kan også få hjelp gjennom offentlige instanser som Statens Barnehus, overgrepsmottak og psykisk helsevern. Distriktspsykiatriske sentre (DPS) og kommunale eller privatpraktiserende psykologer vil normalt også gi et tilbud til overgrepsutsatte som ønsker psykisk helsehjelp. I tillegg finnes følgende hjelpetilbud for overgrepsutsatte: Modum Bad, Spesialpoliklinikk for traumer og PTSD på St. Olavs Hospital og Viken senter for psykiatri og sjelesorg.

Modum Bad, Avdeling for traumebehandling

Avdeling for traumebehandling på Modum bad tilbyr døgntilbud for personer som sliter psykisk etter relasjonstraumer i oppvekst. Traumene kan være relatert til seksuelle overgrep, mishandling og/eller ulike typer omsorgssvikt. Behandlingen retter seg mot diagnosene eller symptomene posttraumatisk stress (PTSD), kompleks PTSD og dissosiative lidelser.

Alle som ønsker behandling ved Modum Bad må henvises fra lege, psykolog eller andre i spesialisthelsetjenesten.

Modum bad har også et dagtilbud på traumepoliklinikken i Oslo. Dette er en spesialisert poliklinikk som tilbyr utredning og gruppebasert behandling av traumerelaterte lidelser som kompleks PTSD og dissosiasjon. Tilbudet er ikke et helhetlig behandlingstilbud, men et supplement til ordinær behandling ved DPS eller hos privatpraktiserende psykolog eller psykiater.

Nidaros DPS, Spesialpoliklinikk for traumer og PTSD, St. Olavs Hospital

Poliklinikken har et behandlingstilbud for mennesker med posttraumatisk stresslidelse (PTSD) eller andre traumerelaterte lidelser. Klinikken tilbyr utredning og fokusert traumebehandling i form av individuell samtalerterapi. Den tilbyr også gruppeterapi, men dette tilbudet er kun åpent for pasienter som allerede har fullført et individuelt behandlingsforløp ved poliklinikken. Opptaksområdet er geografisk avgrenset til østre del av Trondheim, Malvik, Selbu, Tydal, Bjugn, Rissa, Ørland, Åfjord og Roan.

Viken senter for psykiatri og sjelesorg, Troms

Klinikkeneheten ved Viken senter er en nasjonal behandlingsinstitusjon for psykiske lidelser, og tilbyr behandling til voksne over 18 år og til familier. Klinikken mottar henvisninger fra hele landet og inngår i fritt sykehusvalgordningen. Behandlingstilbudet er på spesialisthelsetjenestenivå med døgnopphold. Traumeteamet gir et utvidet kartleggings- og behandlingstilbud til personer som har utviklet psykiske lidelser etter overgreps- og relasjonstraumer i barndommen, hovedsakelig kompleks type PTSD og

dissosiative lidelser. Henvisning skal skje gjennom DPS, og pasienter skal helst ha prøvd poliklinisk behandling først og være i en etablert behandlingsrelasjon med en behandler lokalt.

Tilbudet til barn og unge gutter

NKVTS gjennomførte i 2016 en omfattende kartlegging av behandlingstilbudet til barn og unge som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Vi har derfor ikke sett på behandlingstilbudet til gutter under 18, men henviser til NKVTS-rapporten. NKVTS fant at BUP (barne- og ungdomspsykiatriske poliklinikker) utgjør det største behandlingstilbudet til barn og unge som har opplevd overgrep. I tillegg er barnehusene, familievernkantorene, enkelte barnevernsinstitusjoner og terapitiltak i regi av atferdssenteret representert blant behandlingstilbudene.

Selv om det finnes behandlingstilbud for utsatte barn og unge i alle de fire helseregionene i Norge, er det en svakhet at det finnes få spesialiserte tilbud. Flertallet av de generelle behandlingstilbudene oppgir å ha kompetanse på behandling av utsatte barn (og særlig BUP) og anvender evidensbaserte metoder, men det finnes ingen samlet oversikt over hvor kompetansen finnes og tilbudene har gjerne få saker til behandling. Enhetene som behandler de utsatte barna opplever selv tilbudet som mangelfullt, og etterlyser mer kapasitet og ressurser, og bedre oppfølging og samarbeid med andre instanser. Så mange som en tredjedel av behandlingssentrene har ikke nødvendige samarbeidsrutiner på plass for å hjelpe barna og ungdommene som er utsatt for overgrep. Det rapporteres også at flere behandlingstilbud avslår eller

henviser videre volds- og overgrepsutsatte barn fordi sakene faller utenfor rett til helsehjelp, eller på grunn av mangel på kapasitet. Om disse barna faktisk får hjelp et annet sted, er uvisst.⁸¹

Det er viktig å påpeke at NKVTS-kartleggingen ikke så på kjønnsfordelingen blant barn og unge til behandling eller på andre identitetsvariabler, slik som minoritetsbakgrunn. Vi vet dermed ingenting om kjønnsfordelingen blant barn og unge som får behandling etter opplevd overgrep, og hvorvidt det å være gutt påvirker kartleggingen eller behandlingen man får.

HVORDAN BRUKER UTSAKTE MENN STØTTESENTER-TILBUDET?

Den årlige statistikken fra støtte-senterne⁸² forteller oss noe om hvilke grupper av utsatte menn tilbudet når og hvordan utsatte menn først tar kontakt med tilbudet.

Hvem er støttesenterbrukerne?

I 2015 var 73 % av senterbrukerne utsatte, 22 % pårørende og 4 % både utsatt og pårørende. Av senterbrukerne som selv hadde vært utsatt for seksuelle overgrep, var 16 % menn eller gutter. Den mannlige brukergruppen hadde en noe høyere gjennomsnittsalder enn den kvinnelige, og kun 9 % av mennene var under 23 år eller yngre (mot 28 % av kvinnene). Både kjønnsfordelingen og aldersfordelingen blant senterbrukerne har holdt seg relativt stabil over flere år. Dette kan tyde på at det i gjennomsnitt tar noe lengre tid for mannlige incest- og overgrepsutsatte å oppsøke hjelp enn for de kvinnelige.

⁸⁰ Sentio research (2016, 2015).

⁸¹ Holt m.fl. (2016).

⁸² Sentio research (2016, 2015).

Det er verdt å merke seg at prosentandelen mannlige brukere varierer stort fra senter til senter. Ikke overraskende har Senter for seksuelt misbrukte menn (SSMM) den største prosentandelen mannlige brukere. Den lave prosentandelen mannlige brukere ved enkelte sentre tyder på at terskelen for å oppsøke hjelp fortsatt er stor, og at det er en verdi i å ha et eget sentertilbud som SSMM for overgrepsutsatte menn.

Senterstatistikken tyder også på at etniske minoriteter oppsøker sentrene i mindre grad enn etniske nordmenn. I 2015 utgjorde etniske nordmenn 92 % av brukergruppen som har vært utsatt for seksuelle overgrep, en andel som har holdt seg over tid. Senteret med høyest prosentandel av minoritetsbrukere var i 2015 SMISO Møre og Romsdal med 20 %, etterfulgt av SMI Oslo og SSMM med henholdsvis 15 og 14 % minoritetsbrukere. SMI Oslo og SSMM er imidlertid fysisk plassert i Oslo, hvor prosentandelen innvandrere er langt høyere enn de fleste andre steder i landet. Andelen brukere med minoritetsbakgrunn er derfor heller ikke her oppe i en representativ andel av befolkningen.

Når det gjelder andelen personer med funksjonsnedsettelse blant sentrenes brukere kan vi se et stort skifte fra 2014 til 2015. Mens andelen utsatte brukere som rapporterte om en form for funksjonsnedsettelse var på kun 11 % i 2014, rapporterte halvparten av de utsatte brukerne om funksjonsnedsettelse i 2015. Senterstatistikken fra 2014 tyder altså på en underrepresentasjon av brukere med funksjonsnedsettelse, ettersom 15,4 % av Norges befolkning i alderen 15 til 66 år rapporterte å ha en funksjons-

nedsettelse i arbeidskraftsundersøkelsen det året. 2015-tallene viser derimot en betydelig høyere andel personer med funksjonsnedsettelse blant brukerne av sentrene enn befolkningsgjennomsnittet. Blant brukerne som har en eller flere funksjonsnedsettelse er psykiske lidelser den vanligst oppgitte funksjonsnedsettelsen (75 %).

Blant de pårørende som brukte sentrene mot incest og seksuelle overgrep i 2015, var 72 % kvinner og 28 % menn. Også blant de pårørende brukerne var det en underrepresentasjon av etniske minoriteter. At mannlige pårørende oppsøker sentrene sjeldnere enn kvinner kan være en utfordring når det gjelder å bedre hjelpetilbudet for overgrepsutsatte gutter og menn.

Hvordan hører overgrepsutsatte menn om sentertilbudet?

Senterstatistikken fra 2015 viser tydelige kjønnsforskjeller i hvordan kvinnelige og mannlige utsatte får kjennskap til sentertilbudet. Hele 45 % av mennene, mot 29 % av kvinnene, fikk først vite om senteret via internett eller sentrenes hjemmeside. De mannlige brukerne fikk noe sjeldnere enn kvinnene høre om sentertilbudet via privatpersoner (23 % menn mot 26 % kvinner).

At mannlige utsatte langt oftere enn kvinner finner informasjon om sentertilbudet via internett er ifølge senterstatistikken en trend som har vedvart over tid. Dette kjønnsmønsteret samsvarer med funn fra helseforskning, som viser at menn gjerne søker opp helsere-latert informasjon på egen hånd før de eventuelt tar direkte kontakt med en hjelpeinstans.⁸³ Tilgjengelig og

oppdatert informasjon på nett må derfor sies å være svært viktig for å nå ut til overgrepsutsatte gutter og menn.

Hvordan tar overgrepsutsatte menn kontakt?

Senterstatistikken viser at overgrepsutsatte menn noe oftere enn overgrepsutsatte kvinner benytter seg av telefon, e-post, brev eller SMS ved førstegangs henvendelse til senteret. I 2015 tok 71 % av sentrenes overgrepsutsatte mannlige brukere først kontakt via telefon, 16 % via e-post/SMS/brev og 13 % via personlig oppmøte på senteret. Til sammenligning tok 18 % av kvinnene først kontakt ved å besøke senteret.

Selv om den er beskjedne, kan denne kjønnsforskjellen i kontaktmåte være viktig å merke seg i arbeidet med å forbedre hjelpetilbudet til overgrepsutsatte gutter og menn. Det er også relevant å se på kjønnsforskjeller i hvordan utsatte menn og kvinner bruker sentertilbudet. 2014-statistikken viser for eksempel at mannlige utsatte i større grad enn kvinnelige brukte sentertilbudet til å få hjelp til å kontakte andre hjelpeinstanser. 2015-statistikken viser imidlertid ingen kjønnsforskjeller på dette punktet.

OPPSUMMERING

Oppsummert kan vi si at lavterskeltilbudet benyttes av overgrepsutsatte menn, men at det finnes forbedringspotensial. At andelen mannlige brukere har holdt seg relativt stabil rundt 16 % over tid, kan tolkes som at sentrene lykkes i å kommunisere utad at de er til for menn på lik linje med kvinner. Det er likevel store forskjeller fra senter til sentere. Dette, og kjønnsforskjel-

«Traumer er som snørr. Til daglig lever du med det, men av og til blir det for mye»

Billy Castillo på fagkonferansen

© SHUTTERSTOCK

Anbefalinger:

- Det må sikres nok kapasitet og ressurser ved behandlingssenterene for overgrepsutsatte barn og ungdom.
- Offentlige myndigheter bør sørge for god finansiering av det spesialiserte tilbudet som retter seg direkte mot utsatte menn, og legge til rette for bruk av selvhjelpsgrupper.
- Det bør gjennomføres kartlegging av hjelpebehovene til utsatte fra etniske minoriteter og samiske folk. Det bør særlig kartlegges hvorvidt det er behov for spissede tiltak mot disse gruppene.

⁸³ Reform – ressurscenter for menn og Oslo universitetssykehus (2016).

4

HVILKE UTFORDRINGER MØTER UTSATTE GUTTER OG MENN – OG HVA SKAL TIL FOR AT DE FORTELLER OM OVERGREPET?

Utsatte gutter og menn møter særskilte problemstillinger i møte med omgivelser og hjelpeapparat. I dette kapitlet diskuterer vi noen av disse problemstillingene, basert på kvalitativ og kvantitativ forskning, så vel som innspill fra referansegruppe og konferansedeltakere. Vi presenterer også forslag til tiltak som kan fremme tidlig avdekking av overgrep, og behandling og forebygging av senskader. Disse anbefalingene tar tak i to forskjellige problemer. Noen av anbefalingene går på særskilte holdninger til overgrepsutsatte gutter og menn og manglende kunnskap om denne gruppen. De andre dreier seg om å heve kompetansen om overgrep generelt.

HVORFOR ER DET VIKTIG Å AVDEKKE OVERGREP?

Ikke alle som har opplevd overgrep trenger behandling eller profesjonell oppfølging. For eksempel fant en norsk studie at foreldrestøtte og selvtillitsbygging kan beskytte mot negative helseeffekter etter overgrep.⁸⁴ Selv om ikke alle utsatte opplever behov for behandling, er det likevel viktig at overgrep blir avdekket, og at de blir avdekket så tidlig som mulig. For det første er det blitt funnet en sammenheng mellom senskader og lang latenstid, det vil si tiden det tar fra første overgrepserfaring til man forteller noen om overgrepet. Jo lengre tid det tar å fortelle om overgrepet, dess

større er sannsynligheten for at den utsatte har symptomer på psykiske lidelser som posttraumatisk stress, angst og depresjon. Når den utsatte ikke forteller, øker også sjansen for at overgrepet får pågå over tid, eller at man blir utsatt for nye overgrep av en annen person.

- I en studie gjennomført blant 508 støttesenterbrukere som hadde opplevd seksuelle overgrep i barndommen fant forskerne at det tok i gjennomsnitt 17,2 år for de utsatte å fortelle noen om overgrepet. Lang latenstid var forbundet med økte symptomer på posttraumatisk stress, angst, depresjon og søvnproblemer.⁸⁵

© SHUTTERSTOCK

- Ingen av de utsatte mennene i NKVTS 2014-undersøkelsen hadde vært til medisinsk behandling eller undersøkelse de første dagene etter voldtekten, og 70 % av dem hadde aldri snakket med helsepersonell om sine opplevelser og reaksjoner på det som hadde skjedd. Også her var utsatthet for voldtekt forbundet med psykiske helseproblemer. Menn utsatt for voldtekt i barndommen skåret høyere på symptomer på posttraumatisk stress.⁸⁶

UTFORDRINGER FOR UTSATTE GUTTER OG MENN

I tillegg til vanlige problemstillinger og utfordringer som møter over-

grepsutsatte, er det noen særskilte utfordringer som kan ramme utsatte gutter og menn.

Vanskeligheter med å gjenkjenne egne erfaringer som overgrep

Tittelen på prosjektet vårt, «Overgrepsutsatt? Ikke jeg, nei!», peker på at fornektelse er en vanlig reaksjon, og at det ofte kan ta lang tid for utsatte å fortelle om overgrepet. Slik fornektelse og fortielse kan være knyttet til en generell skam forbundet med å være utsatt. Erfaringer fra støttesentrene og kvalitativ forskning indikerer likevel at utsatte menn har særskilte problemer med å gjenkjenne det som hendte med dem som et overgrep. Dette kan

henge sammen med mannlighetsidealer og sosiale framstillinger av overgrep som noe som kun skjer mot kvinner.

Seksuelle overgrep mot gutter og menn som samfunnsproblem har først begynt å få oppmerksomhet i nyere tid. Ifølge forsker Torbjørn Herlof Andersen ble menn som ofre for seksuelle overgrep først tematisert på begynnelsen av 1990-tallet. Den første norske dommen mot en kvinne for voldtekt av en mann kom i 2004. Selv om temaet gradvis får mer oppmerksomhet, kan vi fortsatt snakke om en *institusjonell usynliggjøring* av gutter og menn utsatt for seksuelle overgrep – en *sosialt og kulturelt betinget taushet*.⁸⁷ Dette kan

⁸⁴ Dahle m. fl. (2010).
⁸⁵ Steine m. fl. (2016).

⁸⁶ Thoresen og Hjemdal (2014).
⁸⁷ Andersen (2012).

gjør det vanskeligere for gutter og menn å forstå at overgrep er noe som kan hende med dem.

I tillegg sirkulerer det mange myter og uriktige forestillinger om seksuelle overgrep mot gutter og menn. Blant disse finner vi ideer som at det krever fysisk overmakt for å voldta en mann, eller at hvis den utsatte fikk ereksjon under overgrepet, var det ikke et overgrep. Sosiale forestillinger om at menn skal være seksuelt tilgjengelige og aktive fordrer at menn skal være glade for alle seksuelle erfaringer de får. Normen om menns seksuelle tilgjengelighet gjør at overgrep utført av kvinner ikke anerkjennes eller uførliggjøres, samtidig som overgrep utført mot menn av andre menn skambelegges ved å skape tvil om seksuell identitet.⁸⁸

Skam og opplevelse av skadet mannlighet

I tråd med normative mannlighets-idealene eller kjønnsstereotyper forventes ikke menn å være ofre. De skal være store, sterke og i stand til å forsvare seg selv. Å innrømme at man har blitt utsatt for et seksuelt overgrep, kan dermed synes å skade gutter og menns maskulinitet. Denne opplevelsen av «stjålet eller skadet maskulinitet» er framtrødd i mange overgrepsutsatte gutter og menns fortellinger.⁸⁹ Andersen (2012) skriver at: «Budskapet som formidles til seksuelt overgrepsutsatte menn, er at de ikke er virkelige menn. Deres verdighet avhenger dermed av hemmeligholdelse».⁹⁰

Å tie om overgrepet kan altså være en strategi utsatte menn bruker for å bevare eget selvilde og andres bilde av dem som menn, eller en måte å ta tilbake kontroll på etter

overgrepet. Utsatte menn intervjuet av Burrell (2011) kompenserte for overgrepserfaringene ved å posisjonere seg selv som handlekraftige menn og ved å avvise sympati fra andre. Å være utsatt for overgrep som mann kan dessuten så tvil om den utsattes seksualitet, og påføre ekstra skamfølelse på grunn av sosiale holdninger til homofili.⁹¹ Også dette kan være til hinder for at utsatte gutter og menn forteller. Utsatte som opplevde ereksjon eller seksuell opphisselse under overgrepet kan kjenne seg «forrådt av egen kropp» og utvikle sexologiske problemer i etterkant av overgrepet.⁹²

Kvinnelige overgripere

Som vi så i Kapittel 2, står jenter og kvinner bak en betydelig andel av overgrepene mot gutter og menn, antakelig rundt halvparten. På grunn av rådende kjønnsnormer kan det å ha vært utsatt for overgrep fra en kvinne oppleves som ekstra skamfullt for den utsatte.⁹³ Det er også en samfunnstendens til å bagatellisere overgrep fra kvinner, ved å redefinere overgrepet enten som omsorg eller som en seksuell erfaring gutter og menn burde være glade for.⁹⁴ Dette kan gjøre det vanskelig for gutter og menn å gjenkjenne den uønskede seksuelle hendelsen som et overgrep, og også fortelle andre om det.

I undersøkelsen blant støttesenterbrukere som hadde opplevd seksuelle overgrep i barndommen fant forskerne at det å ha blitt utsatt for overgrep fra en kvinne var forbundet med lengre latenstid.⁹⁵ At både overgrepsutsatte menn og kvinner bruker lengre tid på å fortelle om overgrep fra kvinner, stemmer overens med funn fra kvalitativ forskning⁹⁶ og erfaringer fra støttesentrene.

I tillegg fant undersøkelsen blant støttesenterbrukere at overgrep fra kvinner var assosiert med lavere alder ved første overgrep, lengre varighet på overgrepene og høyere symptomer på angst og posttraumatisk stress.⁹⁷

Det er derfor viktig å sette fokus på at også kvinner begår overgrep og spesifikke problemstillinger knyttet til dette. Man må avkreffe myter som at det kreves fysisk overmakt for å voldta en mann, og man må snakke om hvordan overgrep fra voksne kvinner kan kamufleres som omsorg. Overgrepsutsatte intervjuet av Bremnes (2009) fortalte eksempelvis om mødre og bestemødre som utførte overgrep som en del av intimvask og «kos». Nettopp kombinasjonen av omsorg og overgrep, der overgrepssituasjonen ofte var en av få situasjoner hvor barna fikk mors oppmerksomhet, førte til at de utsatte opplevde overgrepene fra mor som det verste.⁹⁸

Helsefaglig personell og voksne som jobber med barn og unge må få kunnskap om kvinnelige overgripere. Den samme kunnskapen må også formidles til utsatte gutter og menn, så de kan begynne å gjenkjenne erfaringene sine som overgrep og få mot til å fortelle.

VAMPYRMYTEN

En annen barriere for overgrepsutsatte menn er redselen for å selv bli anklaget for overgrep.⁹⁹ «Vampyr-syndromet» eller «vampyrmyten» er ideen om at overgrepsutsatte gutter og menn er dømt til å selv begå overgrep. Internasjonale studier har vist en sammenheng mellom det å være utsatt for overgrep i barndom og å selv utvikle seksuelt skadelig atferd.¹⁰⁰ Det ligger imidlertid ingen

selvfølgelighet i denne progresjonen, og vi kan med trygghet anta at flertallet av overgrepsutsatte aldri selv begår overgrep. Derimot fungerer vampyrmyten som en barriere for at overgrepsutsatte gutter og menn kan fortelle om sine opplevelser, og derved få hjelp. Myten påfører de utsatte skam og stigma, og kan også påvirke deres relasjoner til egne og andres barn.¹⁰¹ En utsatt mann fortalte dette på konferansen: «Jeg lot sønnen min løpe naken på stranda. Da merket jeg blikk, at han der må vi passe litt på. Jeg er en offentlig person med min fortelling.»

Manglende kunnskap i helsevesen og blant voksne som jobber med unge

Både forskning og innspill til fagkonferansen peker mot at terapeuter, hjelpepersoner i helseapparatet og voksne som jobber med barn og unge, ofte mangler kunnskap om overgrep mot gutter og menn.¹⁰² Dette gjør både avdekking og behandling vanskelig.

I første rekke fører manglende kunnskap til at potensielle hjelpere ikke ser gutter og menn som mulige utsatte. De spør dermed heller ikke denne gruppen om overgrepserfaringer. Når gutter og menn likevel forteller om overgrep, hender det at opplevelsen blir avvist eller bagatellisert.

HVA KAN HJELPE OVERGREPSUTSATTE GUTTER OG MENN Å BEARBEIDE SINE ERFARINGER?

I sin innledning på fagkonferansen fortalte Jarle Holseter fra Utsatt mann at det som har hjulpet ham, er å møte andre utsatte menn og å være åpen og synlig med sin histo-

rie. Jarle trengte også å bryte med et rusbelastet miljø, og han hadde god nytte av hjelpere som sinne-mestringsgruppe, fastlege, psykologer og støttesenter.

Jarles erfaringer sammenfaller med svarene vi har fått fra andre utsatte menn, hjelpeapparatet og forskningslitteraturen. Kort oppsummert forteller utsatte menn at de trenger tid, stabilitet og å møte mennesker med kompetanse. Det er avgjørende at folk stiller spørsmål. I tillegg er det, som diskutert i starten av kapitlet, viktig å bryte ned kjønns spesifikke myter om overgrepsutsatte menn. Det er viktig at det ikke lenger formidles ideer som at overgrep begått av voksne kvinner mot mindreårige gutter ikke er alvorlig eller at gutter utsatt for overgrep kommer til å bli overgripere som voksen.

Undervisning og kompetanseheving

I undersøkelsen blant støttesenterbrukere ble det funnet at jo tidligere overgrepene startet, dess lengre pågikk de.¹⁰³ Det er derfor viktig at barn får undervisning om kropp, grenser og seksualitet fra tidlig alder. Voksenpersoner må tydelig kommunisere til barn at det er greit å snakke om vonde hemmeligheter, og at de ikke skal bære på ting alene. Undervisning om kropp, grenser og seksualitet må inn i barnehage og tidlig grunnskole, slik at barn lærer å kjenne igjen overgrep. Et eksempel på et systematisk tiltak som har blitt iverksatt er Sortland kommunes «Æ e mæ».¹⁰⁴

For å avdekke overgrep må voksenpersoner trygges i å ta samtaler om kropp og seksualitet. For å bli trygg, trenger man først kunnskap.

Overgrep må derfor inn på pensum i lærerutdanning og helse- og sosialfaglige utdanninger. Vi vet at regjeringen har fremmet forslag om å endre rammeplanen for lærerutdanninger slik at alle lærerstudenter vil få kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn. Dette er positivt, og det samme må iverksettes for helse- og sosialfaglige utdanninger. Alle voksne som jobber med barn trenger grunnleggende kunnskap om seksuelle overgrep og hvordan de kan snakke med barn og unge om dette.

Rutiner for å spørre om og avdekke overgrep

Hjelpeapparat og voksne som jobber med barn og unge må tørre å spørre om seksuelle overgrep ved mistanke. Underrapportering av overgrep mot barn er et stort problem og Kripos-etterforskere sier at dette særlig kan gjelde gutter.¹⁰⁵ I en gjennomgang av domfellelser i perioden 2012-2015 for overgrep mot barn under 14 år, fant Kripos at få saker ble avdekket av offentlige instanser.¹⁰⁶ De aller fleste overgrepssaker mot barn som leder til domfellelse starter med at den utsatte selv forteller om overgrepet. Dette indikerer at det er et stort forbedringspotensial for avdekking.

Alle som jobber med barn bør ha klare retningslinjer for hva som skal gjøres når det fattes mistanke om overgrep. Verdien av dette underbygges av Kripos-gjennomgangen, som fant at i mange av sakene der den utsatte selv fortalte om overgrepet, gikk det tid før informasjonen ledet til politianmeldelse og sak.¹⁰⁷

At mange utsatte bruker lang tid før de forteller om overgrepet, og helseutfordringer knyttet til denne

⁸⁸ Andersen (2012).
⁸⁹ Andersen (2012), Bremnes (2009), Burrell (2011).

⁹⁰ Andersen (2012), s. 59.

⁹¹ Andersen (2012), Persson (2015).

⁹² Burrell (2011), s. 99.

⁹³ Bremnes (2009).

⁹⁴ Andersen (2012), Bremnes (2009), Svendby (2011).

⁹⁵ Steine m.fl. (2016).

⁹⁶ Bremnes (2009), Svendby (2011).

⁹⁷ Steine m.fl. (2016).

⁹⁸ Bremnes (2011). Dette inntrykket bekreftes også av SMISO-sentrene (Stelsvik, 2016).

⁹⁹ Andersen (2012), Bremnes (2009), Burrell (2011).

¹⁰⁰ Se Jensen m.fl. (2016).

¹⁰¹ Persson (2015).

¹⁰² Andersen (2012), Øverlien og Moen (2016).

¹⁰³ Steine m.fl. (2016).

¹⁰⁴ Sortland kommune (2015).

¹⁰⁵ Politiet, Kripos (2016).

¹⁰⁶ Politiet, Kripos (2016).

latenstiden, understreker behovet for systematiske tiltak for å fange opp overgrepssutsatte personer. Det bør derfor gjennomføres rutinesig kartlegging i helseinstanser med langvarig pasientkontakt, så som i skolehelsetjenesten, hos fastleger og i psykiatrien. I en kartlegging av behandlingstilbudet til barn og unge utsatt for overgrep, viste det seg at kun halvparten av BUP-ene som svarte på undersøkelsen rutinesig stilte spørsmål om overgrepshendelser.¹⁰⁸

En målrettet innsats mot fastlegetjenesten

Utsatte gutter og menn går ofte alene med sine overgrepserfaringer over lang tid. Førstelinja i helsevesenet kan gjøre en langt bedre jobb i å avdekke overgrep enn det som er tilfelle i dag. Vi har hørt historier fra mange utsatte menn om fastleger som har unnlatt å spørre om overgrep i situasjoner hvor varsellempe burde ha blinket, og om fastleger som reagerte med taushet, bagatellisering eller avsky når mennene endelig fortalte. Jarle Holseter fra Utsattmann fortalte dette på konferansen: «Jeg var jevnlig hos min fastlege med problemer om rus og arbeidsnarkomani. Han spurte aldri om hvorfor.»

Kunnskap om seksuelle overgrep og senvirkninger må inn som en del av den ordinære legeutdanningen. Fastleger og bedriftsleger, som utgjør en førstelinje for å avdekke overgrep, må få mer kompetanse

om overgrep, og de må tørre å spørre. Helsedirektoratet bør sende ut et rundskriv til alle landets fastleger om seksuelle overgrep, der de også ber legene om å spørre pasienter om overgrep. Psykisk uhelse, høyt rusforbruk eller mye jobbing kan være symptomer på bakomliggende traumer. Mange overgrepssutsatte utvikler også fysiske helseplager.

Styrke helsesøstertjenesten og rekruttere mannlige helsesøstre

Helsesøster er en nøkkelperson i det forebyggende arbeidet i skolen. Det er viktig at helsesøstrene har en god relasjon til lærerne, og at de får tid og ressurser nok til å gjøre et forebyggende arbeid.

I Helsedirektoratets utkast til ny nasjonal faglig retningslinje for helsestasjons- og skolehelsetjenesten anbefales det at helsesøstre rutinemessig spør om vold og overgrep i skolestartundersøkelsen, og i helsesamtalen på 8. trinn. Dette er et godt forslag som bør følges opp av en kapasitetsstyrking av skolehelsetjenesten.

Flere mannlige helsesøstre kan senke terskelen for gutter til å bruke skolehelsetjenesten og helsestasjonene. Utdanningsinstitusjoner og myndigheter bør derfor arbeide aktivt for å rekruttere menn til yrket. Både for å rekruttere menn til yrket og for å senke terskelen for gutter til å oppsøke tjenesten bør det innføres en kjønnsnøytral stillingstittel.

Beholde og ivareta et separat tilbud til utsatte menn

Erfaringer både fra fagkonferansen og støttesentrene tilsier at mange utsatte menn er fornøyd med et kjønnsnøytralt tilbud. Likevel er det en gjennomgående tilbagemelding fra de utsatte mennene vi har møtt at det har hjulpet dem å møte andre utsatte menn og høre deres historier. Også kvalitativ forskning peker på at overgrepssutsatte gutter og menn opplever at det har egen verdi å høre andre utsatte menns fortellinger.¹⁰⁹ Noen foretrekker også å snakke om overgrepshistorier med mannlige behandlere og støttespillere.

Vi anbefaler derfor at offentlige myndigheter ivaretar det eksisterende tilbud som retter seg direkte mot utsatte menn, SSMM, Utsatt mann og ADAM, og at det legges til rette for bruk av selvhjelpsgrupper for utsatte menn.

Ta tak i menns holdninger til å bruke helsetilbud og andre hjelpetjenester

Menn oppsøker lege sjeldnere enn kvinner, og de benytter seg i mindre grad av helsevesenets lærings- og mestringstilbud. Kunnskapsgjennomgangen viser at utsatte menn også bruker lavterskeltilbudet for overgrepssutsatte i mindre grad enn kvinner og at det gjerne tar lengre tid før de tar kontakt. Når de tar kontakt, gjør de det i større grad over telefon, e-post, brev eller SMS. Kunnskap om menns holdninger til helse spørsmål er viktig om vi nå skal overgrepssutsatte menn med hjelpe- og behandlingstilbud. Informasjonstiltak på nett og sosiale medier er sentralt. Det samme er alternative kontaktveier.

Bearbeiding av overgrep tar tid og hjelpesystemet må tilpasses deretter

«Quick fix, det kan du bare drite i!», utbrøt en deltaker på konferansen. Å bearbeide overgrep tar tid. Et traume er både en hendelse og en prosess i utvikling. Det var bred enighet blant konferansedeltakerne om at den lange tidshorisonten som er knyttet til å bearbeide seksuelle overgrep må innarbeides i psyko-logordningen og andre deler av hjelpesystemet for målgruppen. Blant annet ble det satt spørsmålstegn ved at psykologordningen i dag bare dekker 12 timer gratis samtale. Etter disse 12 timene må de utsatte betale selv, en særlig utfordring for utsatte som har falt ut av arbeidslivet på grunn av traumer og andre senskader. Kanskje kan et pakkeforløp i helsevesenet for overgrepssutsatte være en løsning, men det forutsetter fleksibilitet i møte med den enkelte utsattes behov. Tidsaspektet stiller også krav til kontinuitet og stabilitet. I rusomsorgen, der det er mange brukere med overgrepserfaringer, er det høy utskiftning av terapeuter. Denne mangelen på forutsigbarhet for den enkelte bruker kan bidra til å gjøre traumbearbeiding vanskelig.

Mangfoldig rekruttering til hjelpeapparat og helsevesen

Gutter og menn utsatt for overgrep er en mangfoldig gruppe. Dessverre gjenspeiles ikke dette mangfoldet i hjelpeapparatet som møter dem. Fra et mannsperspektiv er det viktig å få inn flere mannlige ansatte i hjelpeapparat og helsevesen. Det bør være en målsetting å ha minst to mannlige hjelpere ved hvert SMISO-senter. Det må også jobbes langsiktig med å motvirke kjønnsstradisjonelle yrkesvalg og rekrut-

tere flere menn inn til yrker som helsesøster og psykolog. Kjønnskvoter på disse utdanningene er et anbefalt tiltak. Mangfoldig arbeidsliv er imidlertid ikke kun et spørsmål om kjønn: Ansatte med etnisk minoritetsbakgrunn er underrepresentert i store deler av hjelpeapparatet. For å sikre et best mulig hjelpetilbud for flest mulig utsatte, trenger vi å rekruttere flere minoritetspersoner til disse yrkene. Mangfold på arbeidsplassen er viktig for å utvide brukergrupper og for å bygge tillitsrelasjoner.

Styrke den flerkulturelle forståelsen i hjelpeapparatet

I tillegg til mer mangfoldig rekruttering, kan den flerkulturelle kompetansen i hjelpeapparatet styrkes på flere måter. Med flerkulturell kompetanse mener vi her kunnskap om ulike kulturer og sosiale grupper, inkludert seksuelle minoriteter, etniske minoriteter og ulike religioner og sosiale klasser. Det er viktig å forstå kultur bredt og anerkjenne at det finnes mange forskjellige kulturkontekster også blant etniske nordmenn. Sosial kultur kan ha mye å si for forebygging og avdekking av overgrep. Normkritikk og kulturkunnskap bør derfor inngå i alle profesjonsstudier knyttet til hjelpeapparatet. Det er også nødvendig å bedre involveringen av minoritetspersoner og -organisasjoner i innspillsprosesser og beslutningstaking.

Skeiv Verden foreslo i sin workshop på konferansen å bruke BTE-modellen som en huskeregel i møte med brukere og i beslutningstaking. BTE står for Beskrive – Tolke – Evaluere og er ment å motvirke at vi hopper rett ut i tolkningen og dropper situasjonsbeskrivelsen. I møte med

brukere fra andre kulturer er det viktig at hjelpeapparatet tar seg tid til å stille ekstra spørsmål for å oppnå felles forståelse og bygge tillit. I stedet for å anta, kan man spørre: Hva betyr dette (begrepet) for deg?

Inkludering gjennom språk og formidling

Det er viktig å forklare tilbud bedre og tilpasse dem til forskjellige brukergrupper etter behov. Informasjonsmaterieell bør oversettes til ulike språk, og det bør i større grad kommuniseres med bilder, filmer og lyd. Bilder brukt på nettsider og i brosjyrer bør synliggjøre mangfold når det gjelder etnisitet, seksualitet og funksjonsevne. I utvikling av informasjonsmaterieell bør man motvirke heteronormative forestillinger og etterse at ulike overgrepserfaringer får plass.

Når vi snakker om overgrep må vi reflektere over eget språk og holdninger. Hvordan snakker vi om overgripere og overgrep? Er overgripene utelukkende en «han» og en fremmed i lastebil? Er den utsatte alltid en «hun»? Er overgrep noe som bare skjer i en mørk bakgate eller kan det skje på trening eller på en ungdomsfest? Ordene og eksemplene vi bruker kan gjøre at utsatte gutter ikke forstår erfaringene sine som et overgrep, og bidra til at de ikke søker hjelp.

Språk står sentralt i forebyggende, avdekkende og behandlende arbeid. I møte med brukere med ikke-vestlig bakgrunn eller urfolkstilhørighet kan det være behov for å bruke et rundere språk når vi snakker om overgrepstematikk. Hjelpeapparatet kan med fordel benytte seg av kulturformidlere eller brobyggere i større grad. Ved bruk av tolk er

«Fastlegen sa: Ikke snakk med noen om dette. Da blir det bare verre»

Svein Schøgren på fagkonferansen

¹⁰⁷ Politiet, Kripas (2016).

¹⁰⁸ Holt m.fl. (2016).

¹⁰⁹ Andersen (2012), Persson (2015).

det essensielt at tolken har en viss faglig forståelse av temaet. Flere av konferansedeltakerne hadde dessverre erfaring med tilfeldig kvalitet på tolketjenester.

Holde overgripere ansvarlig

Vi vet at få overgrep blir anmeldt og at få anmeldelser resulterer i retts sak. Det er enda færre som ender i dom. Mangelen på konsekvenser for overgripere er selvsagt et rettssikkerhetsproblem, men ikke minst en stor påkjenning for de som er utsatt. Forskning og erfaring viser at det viktigste for mange utsatte ikke er at overgriper blir straffet, men at overgriper innrømmer ansvar og skyld. Kanskje bør det i større grad brukes alternative systemer og restorative justice¹¹⁰ i overgrepssaker der den utsatte støtter dette. Konfliktrådet opplever stor pågang av saker om seksuelle overgrep, men har ikke finansiering til å behandle disse sakene. Det bør derfor innvilges økonomiske ressurser til å sette i gang behandling og hjelp i Konfliktrådet i saker knyttet til seksuelle overgrep.

Styrke tverretattlig samarbeid

Det bør settes inn tiltak for å forbedre saksbehandling i behandlingssystemet, med bedre kommunikasjon mellom enheter. Det sektorbaserte norske systemet kan gjøre det vanskelig å navigere for utsatte, og vanskelig å opparbeide seg tillit og følge opp for ansatte. Som Liese Recke fortalte på fagkonferansen: «En beboer i Velferdsetaten med dissosiativ lidelse anslår at han har hatt minst 33 fagpersoner å forholde seg til de siste fem årene mens bosatt i samme kommune. Fem forskjellige leger, seks psykologer, 10 ruskonsulenter, en økonomisk rådgiver, en sosionom på DPS samt

10 forskjellige miljøterapeuter i kjerneteam.»

En sektorbasert tilnærming kan særlig by på utfordringer for utsatte med minoritetsbakgrunn. Det er også en utfordring at mange hjelpe tilbud er basert på tillit, da mange minoriteter ikke automatisk har denne tilliten.

OPPSUMMERING

Det er nødvendig å sette inn informasjons- og kompetansehevede tiltak for å gi utsatte, hjelpeapparat og befolkningen ellers økt kunnskap om seksuelle overgrep generelt, og overgrep mot gutter og menn spesielt. I tillegg er det flere typer tiltak som kan bedre behandlingstilbudet til utsatte gutter og menn, blant disse økt tilgang til traumebehandling.

Anbefalinger:

- Det må utvikles en nasjonal opplysningskampanje som avkrefter myter om seksuelle overgrep mot gutter og menn. Kampanjen bør rette seg mot gutter, med mål om tidlig avdekking av overgrepserfaringer, og ha en visuell karakter. Den kan for eksempel være utformet som et dataspill eller en applikasjon for sosiale medier.
- Informasjonstiltak om overgrep mot gutter og menn må settes inn overfor helsevesenet og overfor voksne som jobber med barn og unge.
- Undervisning om kropp, grenser og seksualitet må inn i barnehage og tidlig grunnskole, slik at barn lærer seg å kjenne igjen overgrep hvis de opplever dette.
- Seksuelle overgrep må inn på pensum i alle helse- og sosialfaglige utdanninger, så vel som lærer- og barnehagelærerutdanningen. Ansatte i helsevesenet og alle voksne som jobber med barn trenger grunnleggende kunnskap om seksuelle overgrep, og de må læres opp i hvordan de kan snakke med barn og unge om dette.
- Det bør innvilges pengestøtte til å utvikle nettsidene til relevante behandlings- og hjelpetiltak. Det er viktig å forklare tilbud bedre og tilpasse informasjon til forskjellige brukergrupper etter behov. Informasjonsmaterieell bør oversettes til forskjellige språk, og det bør i større grad benyttes kommunikasjon i form av bilder, filmer og lyd. Bilder brukt på nettsider og i brosjyrer

- bør synliggjøre mangfold når det gjelder etnisitet, seksualitet og funksjonsevne.
- I utvikling av informasjons- og undervisningsmaterieell bør heteronormative forestillinger motvirkes, og det bør etterses at ulike overgrepserfaringer får plass.
- For å styrke den flerkulturelle kompetansen i hjelpeapparatet bør normkritikk og kulturkunnskap inngå i alle profesjonsstudier knyttet til hjelpeapparatet.
- Hjelpeapparater og voksne som jobber med barn og unge må spørre om seksuelle overgrep ved mistanke. Alle som jobber med barn og unge bør gis klare retningslinjer for hva som skal gjøres når det finnes mistanke om overgrep.
- Behandling av overgrep krever en økt satsning på traumebehandling. Det bør opprettes en egen traumeavdeling i hver helseregion. I tillegg bør det utdannes og ansettes flere traumepsykologer.
- Det bør gjennomføres rutinemessig kartlegging av overgrepserfaringer i all ny pasientkontakt i det psykiske helsevesen. Det samme bør bli rutine i alle helseinstanser med langvarig pasientkontakt, inkludert i skolehelsetjenesten og hos fastlegene.
- Helsedirektoratet bør utarbeide et rundskriv til alle landets fastleger om seksuelle overgrep, som inkluderer en anbefaling om å spørre pasienter ved enhver mistanke om overgrep.
- Den flerkulturelle kompetansen i hjelpeapparatet må styrkes. I møte med brukere med ikke-vestlig bakgrunn eller urfolkstilhørighet kan det være behov for å bruke et tilpasset og mindre eksplisitt språk når man snakker om overgrepstematikk. Hjelpeapparatet kan med fordel benytte seg av kulturformidlere eller brobyggere. Det er også nødvendig å bedre involveringen av minoritetspersoner og -organisasjoner i beslutningsprosessene.
- Det bør utarbeides en lett tilgjengelig oversikt over psykologer i Norge med traumer, traumebehandling og overgrep som kompetansefelt, samt anslått ventetid for avtale. Dette vil gjøre det lettere for utsatte

menn å komme i kontakt med en psykolog som kan møte deres behov.

- Bevisstheten om at det tar lang tid å bearbeide seksuelle overgrep må innarbeides i psykologordningen og i andre deler av hjelpesystemet. Psykologordningen må dekke mer enn 12 timer gratis samtale for overgrepsutsatte.
- Det må jobbes for en forbedret saksbehandling i behandlingssystemet, med bedre kommunikasjon mellom enheter. Ikke minst må det innføres gode samarbeidsprosedyrer, slik at ingen utsatte blir avvist fra behandlingstiltak uten at annen oppfølging er etablert.
- Skolehelsetjenesten bør styrkes og det må rekrutteres flere mannlige helsesøstre. Både for å rekruttere menn til yrket og for å senke terskelen for gutter til å oppsøke tjenesten, bør en kjønnsnøytral stillingstitel innføres.
- Det må iverksettes rekrutteringstiltak for å få flere mannlige ansatte i hjelpeapparatet og helsevesenet. Det bør være en målsetting å ha minst to mannlige hjelpere ved hvert SMISO-senter. Det må også jobbes langsiktig med å motvirke kjønnsstradisjonelle yrkesvalg og rekruttere flere menn inn i yrker som helsesøster og psykolog. Kjønnskvoter bør innføres på disse utdanningene.
- For å sikre et best mulig hjelpetilbud for flest mulig utsatte, er det nødvendig å ansette flere minoritetspersoner i hjelpeapparatet. Mangfold på arbeidsplassen er viktig for å utvide brukergrupper og for å bygge tillitsrelasjoner.
- Det bør gjennomføres holdningsendrende tiltak rundt menns holdninger til å bruke helsetilbud og andre hjelpetjenester.
- Det bør kartlegges hvorvidt man kan bruke alternative systemer og «restorative justice» i overgrepssaker der den utsatte støtter dette. Konfliktrådet opplever stor pågang av saker om seksuelle overgrep, men har ikke finansiering til å behandle disse sakene. Det bør derfor sikres økonomiske rammer for saksbehandling og hjelp i Konfliktrådet i saker knyttet til seksuelle overgrep.

¹¹⁰ I restorative justice forsøker man å løse konflikter og urett på en måte som ikke bare omfatter lovbrøytter og offer, men også andre som blir rammet, så som familie, venner og nærmiljø. Restorative justice kan brukes i stedet for eller i tillegg til ordinær rettsbehandling og straff.

5

USYNLIGE GRUPPER AV UTSATTE GUTTER OG MENN? KUNNSKAPSHULL I FORSKNINGEN OG ARENAER MED SÆRLIG BEHOV FOR INNSATS

Et problem med mye av forskningen på seksuelle overgrep er som tidligere nevnt at antallet gutter eller menn som rapporterer om overgrep er for lite i det enkelte studiet til at man kan analysere forskjeller og skjevdelinger innad i gruppen. Det gjør at vi har mangelfull kunnskap om hvorvidt det er grupper av gutter og menn som blir oftere utsatt for overgrep enn andre. I tillegg er det flere grupper som i liten grad har blitt fanget opp av forekomstundersøkelser til dags dato, blant dem urfolk, eldre og transpersoner.

Gjennom fagkonferansen og erfaringsutveksling med fagmiljøer har vi også avdekket flere arenaer hvor det antas å være en overopphoping av gutter og menn med overgrepserfaringer. Disse arenaene inkluderer rusomsorgen, psykiatrien, kriminalomsorgen, asylmottakene og arenaer der det foregår salg og bytte av sex.

I dette kapitlet redegjør vi først for grupper av gutter og menn som kan være spesielt sårbare for overgrep, og grupper vi vet for lite om når det gjelder overgrepserfaringer. Vi peker deretter på noen samfunnsarenaer der vi mener det er behov for en særlig innsats.

ETNISKE MINORITETER OG SAMER

Resultatene fra enkelte norske studier kan tyde på at gutter med minoritetsbakgrunn er mer utsatt for seksuelle overgrep enn etnisk norske gutter. Om dette også gjelder voksne menn med minoritetsbakgrunn er uvisst. I tillegg vet vi lite om forekomsten av overgrepserfaringer blant samiske menn og nasjonale minoriteter som kvener og rom.

- I NTNU-2014 undersøkelsen oppga gutter som selv-identifiserte som «ikke-norske» noe høyere nivåer av seksuell tvang enn gutter som så på seg selv som norske.¹¹¹

- I 2004-helseundersøkelsen av tiendeklassinger rapporterte 3,1 % av guttene med far født i et ikke-vestlig land om et seksuelt overgrep, mot 1,4 % av guttene med far født i Norge.¹¹²

- Henvisninger til medisinsk undersøkelse ved Statens Barnehus Oslo og Overgrepsmottaket i Oslo i perioden 2014-2015 viser en dobbelt så stor andel gutter i gruppen ikke-vestlige barn som i gruppen vestlige.¹¹³

Det bør nevnes at ingen av de to store omfangsundersøkelsene gjennomført av NKVTS fant signifikante forskjeller i overgrepforekomst for menn basert på etnisk opprinnelse.¹¹⁴ I begge disse undersøkelsene var det imidlertid et lavt antall deltakere fra etniske minoriteter. En senere analyse av 2014-undersøkelsen fant dessuten at personer med ikke-vestlig-bakgrunn i noe større grad rapporterte om seksuelle overgrep før fylte 13 år.¹¹⁵

Redd Barna har tidligere påpekt at tallmaterialet om forekomst av seksuelle overgrep mot minoritetsbarn er alt for svakt. Basert på en kunnskapsgjennomgang og kvalitative intervjuer med hjelpeapparatet, uttrykker Redd Barna bekymring over at overgrep mot barn og unge med minoritetsbakgrunn kanskje blir avdekket sjeldnere enn overgrep mot etnisk norske barn.¹¹⁶ Barrierer mot å fortelle om overgrep kan være relatert til kulturelle forskjeller, som manglende språk rundt sek-

sualitet og forståelse av overgrep, kjønnssegregering og hierarkiske familieformer eller kulturelle forestillinger om ære og skam. Imidlertid kan også trekk ved hjelpeapparatet være til hinder for avdekking: hjelpeapparatet er gjerne dominert av etniske nordmenn og kan mangle kultursensitivitet. I tillegg kan det sektorbaserte norske systemet være vanskelig å forstå for utsatte med en annen bakgrunn.

Vi vet at etniske minoriteter oppsøker sentrene mot incest og seksuelle overgrep i mindre grad enn etniske nordmenn, og dette er et mønster som har vedvart over tid.¹¹⁷ Også Statens Barnehus Oslo og Overgrepsmottaket i Oslo rapporterte i 2014 og 2015 om en lavere andel henvendelser fra barn og unge med innvandrerbakgrunn enn befolkningsandelen skulle tilsi.¹¹⁸ Denne tendensen bekreftes av NKVTS 2014-undersøkelsen, som fant at overgrepsutsatte med ikke-vestlig bakgrunn sjeldnere snakket med noen om dette, og i mindre grad gikk til medisinsk undersøkelse etter overgrepet.¹¹⁹ At overgrepsutsatte barn, unge og voksne med minoritetsbakgrunn sjeldnere enn majoritetsbefolkningen oppsøker helsehjelp etter overgrep er bekymringsfullt, da dette kan bety at de ikke får den psykososiale eller medisinske oppfølgingen de trenger.

Når det gjelder den samiske befolkningen i Norge og nasjonale minoriteter som kvener og rom, er den dokumenterte kunnskapen svært mangelfull. Det har ikke blitt samlet inn data om disse gruppene i noen av forekomstundersøkelsene om overgrep. Unntaket er SAMI-NOR-2 undersøkelsen, en helse- og levekårsundersøkelse i flerkultu-

¹¹¹ Bendixen og Kennair (2014).

¹¹² Schou, Dyb og Graff-Iversen (2007).

¹¹³ Holthe, Hauge og Myhre (2016). Dette betyr rimeligvis ikke at det var flere gutter med ikke-vestlig bakgrunn som var utsatt for overgrep. Det eneste tallet er en sikker indikator på at det i større grad ble tatt mistanke om overgrep mot denne gruppen.

¹¹⁴ Thoresen og Hjemdal (2014), Myhre, Thoresen og Hjemdal (2015).

¹¹⁵ Holthe, Hauge og Myhre (2016).

¹¹⁶ Redd Barna (2015).

¹¹⁷ Sentio (2016).

¹¹⁸ Holthe, Hauge og Myhre (2016).

¹¹⁹ Holthe, Hauge og Myhre (2016).

relle områder i Nord-Norge, der det ble funnet en sammenheng mellom etnisitet og utsatthet for seksuelle overgrep for samiske kvinner, men ikke for samiske menn.¹²⁰ Mangelen på tilsvarende studier å sammenligne resultater med, og lav svarprosent på undersøkelsen, gjør at vi bør være forsiktige med å konkludere med at dette er et dekkende bilde av situasjonen for samiske menn. Her er det et klart behov for mer forskning.

GUTTER OG MENN MED FUNKSJONS- NEDSETTELSE

Funksjonsnedsettelse har i internasjonal forskning blitt forbundet med høyere utsatthet for vold og overgrep. Det er dessverre få norske studier som har sett på forekomst av seksuelle overgrep blant personer med funksjonsnedsettelse. Noen tall har vi imidlertid:

- En helseundersøkelse av tiende-klassinger fant at bevegelsesnedsettelse, synsnedsettelse og nedsatt hørsel var forbundet med økt utsatthet for seksuelle overgrep for gutter. Blant gutter uten bevegelsesnedsettelse var det 1,3 % som sa de hadde opplevd et seksuelt overgrep, mens det blant dem som var litt eller mye bevegelsehemmet, var henholdsvis 10,1 % og 16,7 % som svarte

ja på dette spørsmålet. For gutter med synshemming var forskjellene mindre, der var andelen 2,4 og 3,5 % for dem som var litt og mye synshemmet. Interessant nok var bevegelsesnedsettelse og synsnedsettelse forbundet med økt utsatthet for overgrep bare for gutter, og ikke for jenter.¹²¹

- Nedsatt hørsel var i samme studie forbundet med økt overgrepsutsatthet for både gutter og jenter. Blant dem som hadde «mye» nedsatt hørsel var det 19,4 % av guttene og 15,5 % av jentene som hadde vært utsatt for et seksuelt overgrep siste år. Blant dem med litt nedsatt hørsel var det 3,1 % gutter og 12,3 % jenter som oppga det samme.
- I en undersøkelse foretatt blant voksne som enten var født blinde eller synshemmede eller hadde mistet synet før fylte 18 år, rapporterte 17,4 % av mennene at de hadde opplevd seksuelle overgrep med fysisk kontakt i barndommen. 16,8 % av mennene hadde blitt utsatt for et overgrep som innbefattet genital berøring eller samleie, og 8,1 % hadde blitt utsatt for ufrivillig samleie. Samlet sett fant studiet at synshemmede barn og unge ble utsatt for grove og gjerne flere overgrep: Blant de utsatte guttene og jentene rapporterte 43,6 % om seks eller flere

tilfeller av overgrep. I tillegg ble det rapportert om en høy andel familiemedlemmer og slektninger som overgripere (27 %), sammenlignet med forekomststudier blant et representativt utvalg av befolkningen.¹²²

Tallene over kan tyde på at gutter med enkelte former for funksjonsnedsettelse er mer utsatt for overgrep enn funksjonsfriske gutter. For enkelte funksjonsnedsettelse kan det også være slik at andelen gutter utsatt for overgrep er større enn jenter. Det vi med sikkerhet kan si er at det er behov for mer forskning og mer kompetanseheving rundt tematikken. Dette er da også konklusjonen fra et større nordisk samarbeidsprosjekt om kjønnsrelatert vold og funksjonsnedsettelse.¹²³

Nordens velferdssenter konkluderer i en ny rapport at hullene i nordisk forskning er for store til at vi kan si om barn med funksjonsnedsettelse utsettes for seksuelle overgrep oftere enn barn uten funksjonsnedsettelse. Men det framheves at personer med funksjonsnedsettelse opplever særskilte sårbarhetsrisikoer, ikke minst på grunn av dårligere tilgang til hjelp og informasjon. Videre kan personer med funksjonsnedsettelse utsettes for overgrep i pleie- eller tilretteleggingssituasjoner knyttet til funksjonsnedsettelsen, eller ha redusert evne til å unngå overgrepet på grunn av funksjonsnedsettelsen. Nordens velferdssenter framhever at overgrepsutsatte personer med funksjonsnedsettelse også opplever særlige utfordringer rundt rettssikkerhet, med mangelfull avdekking av og oppfølging etter overgrep.¹²⁴

Kripos mener at barn med funksjonsnedsettelse er spesielt utsatt for underrapportering av overgrep. Blant sårbarhetsfaktorene Kripos peker på er at atferdsendringer blant barn med funksjonsnedsettelse i større grad sees som normalt, at uttalelser fra barna blir mindre vektlagt, at barna omgis av mange personer som gir tett oppfølging, inkludert intimpleie, og at mange av de unge er aktive på sosiale medier, men ikke nødvendigvis har samme forutsetninger for å ta forhåndsregler. Det siste gjelder særlig barn og unge med psykiske utviklingshemninger.¹²⁵

Ungdom med psykisk utviklingshemming framheves som en særlig sårbar gruppe for nettovergrep.¹²⁶ Halvparten av barnehusene i Norge har erfaring med at utviklingshemmede barn og unge har blitt utsatt for nettovergrep, og Redd Barna hevder i en rapport at problemet er klart underrapportert. Sårbarhetsfaktorer som nevnes er at ungdom med psykisk utviklingshemming kan ha vanskeligere for å sette grenser og vurdere konsekvenser, kan ha færre venner og mindre sosial erfaring, og at de kan være mer ensomme. En ansatt ved et barnehus sa følgende:

De er enda mer sårbare, og trenger enda mer hjelp til å forstå hva de er med på ... De er veldig mye lettere å lure ... ikke minst siden de ofte er mer ensomme og har drømmer om en kjæreste som kan holde dem i hånden ... De kan gjerne være med på store deler av det, men de ser gjerne ikke for seg sexen ... de er ofte ikke forberedt på det overhodet. Og har ikke skjønt hva som skulle komme.¹²⁷

Mangelfull seksualundervisning mot unge med funksjonsnedsettelse framheves som et problem i flere kunnskapsgjennomganger.¹²⁸ Stereotypier om at mennesker med funksjonsnedsettelse er aseksuelle, og barnsliggjøring fra omgivelsenes side, kan både gjøre ungdommene sårbare for overgrep og hindre avdekking.

Samfunnets holdninger til funksjonsnedsettelse kan gi særskilte utslag for gutter og menn. Nordens velferdssenter påpeker at det på den ene siden forventes at menn med funksjonsnedsettelse er aseksuelle og at de er beskyttet fra overgrep av sine omgivelser. På den andre siden forventes det at de, i egenskap av å være menn, uansett ikke utsettes for overgrep eller trenger hjelp.¹²⁹ Det er også mulig å tenke seg at stereotypien om aseksualitet kan utgjøre en ekstra risikofaktor for gutter og unge menn med funksjonsnedsettelse, da disse samtidig blir eksponert for mannlighetsidealer om å aktivt søke seksuelle erfaringer. Ønske om å ha relasjoner og seksuelle opplevelser på lik linje med andre gutter og menn kan gjøre denne gruppen sårbar for overgrep.

SEKSUELLE MINORITETER OG PERSONER SOM BRYTER MED NORMER FOR KJØNN OG SEKSUALITET

Norske forekomstundersøkelser har i liten grad sett på utsatthet for seksuell vold blant lesbiske, homofile, bifile, transpersoner og andre som bryter med normer for kjønn og seksualitet. Vi vet derfor lite eller ingenting om omfanget av seksuell vold mot homofile-, bifile- og transmenn. Tatt i betraktning at interna-

sjonal, og spesielt nord-amerikansk forskning, har funnet at lhbt-personer har økt utsatthet for seksuell vold, er kunnskapshullet i norsk sammenheng bekymringsfullt.

Den siste levekårsundersøkelsen angående seksuell orientering spurte ikke direkte om erfaringer med seksuelle overgrep, kun opplevelser av vold og trusler om vold i løpet av det siste året.¹³⁰ Funnene fra undersøkelsen tydet ikke på at lhbt-personer i Norge opplevde å bli utsatt for vold i større grad enn heterofile personer. En NOVA kunnskapsgjennomgang om lhbt-personers utsatthet for vold i nære relasjoner konkluderer også med at det er «ingen grunn til å anta at det er *store* forskjeller i utbredelse av vold i nære relasjoner mellom lhbt og heterofile i Norge».¹³¹ Vi vet likevel altfor lite om omfanget av seksuell vold mot personer som bryter med normer for kjønn og seksualitet. Ikke minst gjelder dette transpersoner, som sjelden inkluderes i spørreundersøkelser i det hele tatt.

Gutter som bryter med normer for kjønn og seksualitet kan være spesielt utsatt for seksuell trakassering.

- NTNU-2014 undersøkelsen fant at homofile og bifile elever rapporterte noe høyere nivåer av seksuell trakassering og tvangsbruk.¹³²
- Også en tidligere norsk undersøkelse har funnet at gutter med tiltrekning til samme kjønn eller homofil eller bifil identitet blir hyppigere utsatt for seksuell trakassering enn jevnaldrende heterofile gutter.¹³³

I løpet av kartleggingen har vi hørt fra flere fagfolk i Norge at unge

«En beboer i Velferdsetaten med dissosiativ lidelse anslår at han har hatt minst 33 fagpersoner å forholde seg til de siste fem årene mens bosatt i samme kommune»

Liese Recke på fagkonferansen

¹²⁰ Eriksen m. fl. (2015).

¹²¹ Schou, Dyb og Graff-Iversen (2007).

¹²² Kvam (2005, 2003).

¹²³ Nordens Velferdssenter (2016).

¹²⁴ Nordens Velferdssenter (2016). Se også Grøvdal (2013).

¹²⁵ Politiet, Kripos (2016).

¹²⁶ Winsvold (2015).

¹²⁷ Winsvold (2015), s. 61.

¹²⁸ Nordens Velferdssenter (2016), Grøvdal (2016).

¹²⁹ Nordens Velferdssenter (2016).

¹³⁰ Anderssen og Malterud (2013).

¹³¹ Fjær, Gundersen og Mossige (2013), s. 36.

¹³² Bendixen og Kennair (2014).

¹³³ Stefansen m.fl. (2009).

homofile og bifile gutter som registrerer seg på nettsamfunn til dels får svært mange seksuelle forespørsler fra eldre menn. Applikasjoner som Grinder brukes aktivt til å finne unge gutter og oppnå seksuelle tjenester, med eller uten vederlag. Pro Sentret poengterer at noe av denne seksuelle aktiviteten vil oppleves frivillig fra de unge guttenes side og foregå som en del av deres seksuelle eksperimentering.¹³⁴ Store aldersforskjeller, ubalanse i maktforhold og lav alder på guttene vil likevel gjøre at vi kan snakke om overgrep. Skeive asylsøkere kan være ekstra utsatt for overgrep i prostitusjonssammenheng.

Unge gutter med homofil eller bifil orientering kan også være særlig utsatt for nettovergrep, grunnet manglende tilgang til seksuell eksperimentering eller kjæresteforhold med jevnaldrende i nærmiljøet. Isolasjon og hemmelighold rundt egen seksualitet kan gjøre disse guttene sårbare for utnyttelse. På grunn av sosiale fordommer og skam knyttet til homofili, kan det også bli ekstra vanskelig å fortelle om eller rapportere overgrep.

Til tross for dette, nevnes ikke barn og unge som bryter med normer for kjønn og seksualitet i regjeringens tiltaksplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom.¹³⁵ Vi slutter oss til Redd Barna, FRI og Skeiv Ungdoms anbefalinger om at det må settes i gang konkrete tiltak for å forebygge overgrep mot denne gruppen, og at det trengs offentlig finansierte forskningsprosjekter for å se på gruppens erfaringer med overgrep.¹³⁶

OMRÅDER MED BEHOV FOR SÆRLIG INNSATS

Flyktninger og asylsøkere

Flere fagpersoner vi har snakket med i løpet av kartleggingen har nevnt gutter og menn på flukt som en gruppe særlig utsatt for overgrep. Spesielt framheves det at mange nyankomne flyktningegutter og -menn har blitt utsatt for overgrep eller tvunget til å selge eller bytte sex i forbindelse med reisen over Middelhavet. Organisasjoner som Uteseksjonen i Oslo og enkeltpersoner som lærere melder om at en høy andel av flyktningemennene de kommer i kontakt med har overgrepserfaringer, og de mistenker at mørketallene er enda større. Det har ikke lyktes oss å finne forskning som bekrefter disse erfaringene fra praksisfeltet, men forskerne bak en ny FAFO-rapport om mindreårige utsatt for menneskehandel, støtter antakelsen om at det er en høy forekomst av overgrepserfaringer blant nyankomne flyktninger og asylsøkere. I FAFO-rapporten påpekes det dessuten at overgrepserfaringer er noe som sjelden spørres om eller avdekkes i intervjuer med de mindreårige, til tross for at slike erfaringer kan gi grunnlag for opphold.¹³⁷

Inntrykket fra aktører vi har snakket med på feltet, er at overgrepserfaringer blant mannlige asylsøkere i liten grad tas tak i av politi, utlendingsmyndigheter og hjelpeapparat. Skeiv Verden erfarer for eksempel at det sjelden opprettes sak når skeive asylsøkere forteller om overgrepserfaringer. I stedet fortsetter utsendelsesprosessen. Å gå inn i overgrepshistoriene til asylsøkere bærer på særskilte utfordringer, fordi det ikke eksisterer et stabilt

behandlingstilbud eller støtteapparat for personer uten opphold. Siden det å fortelle om og gjenerindre overgrep kan være en re-traumatiserende prosess, er det som oftest ikke forsvarlig å sette i gang en slik prosess hos personer uten garantert oppfølging. Samtidig opplever Skeiv Verden og deres brukere at hvis man ikke går inn i overgrepstematikken, oppfattes ikke asylsøknaden som troverdig.

Det er behov for en egen gjennomgang av behov og tiltak på dette feltet. Et aktuelt tiltak kan være å etablere klare rutiner for politi, utlendingsmyndigheter og hjelpeapparat når overgrepserfaringer avdekkes blant flyktninger og asylsøkere. Dette bør innebære at overgrepserfaringene som avdekkes registreres og de vektlegges i vurderingen av asylsøknaden. Videre må det sikres oppfølging og behandlingstilbud til de utsatte.

Gutter og menn som selger eller bytter sex

Gjennom kartleggingen og fagkonferansen, har flere instanser påpekt en sammenheng mellom sexsalg og overgrepserfaringer. Det mistenkes å være en stor andel med overgrepserfaringer blant gutter og menn som selger eller har solgt sex. Disse guttene og mennene kan ha blitt utsatt for overgrep før de begynte å selge, i forbindelse med sexsalget - eller begge deler. I mange tilfeller vil guttene som selger sex være så unge at sexkjøpet må betegnes som et overgrep, selv om guttene selv ikke nødvendigvis definerer det sånn. Mye av sexsalget vil befinne seg i et grenseland mellom unge gutters frivillige seksuelle eksperimentering og overgrep.¹³⁸ Aldersforskjeller og

skjev maktbalanse mellom selger og kjøper kan legge til rette for seksuell utnyttelse.

I de nordiske landene antas det å være flere unge gutter enn jenter som selger eller bytter sex.¹³⁹ Det er dessverre lite omfangstall på området, og få fra nyere tid.

- I en studie basert på data fra Ung i Oslo-undersøkelsen fra 1996, kom det fram at 2,1 % av gutter mellom 14 og 17 år hadde solgt sex.¹⁴⁰ Dette var tre ganger så mange gutter som jenter.

- I de nasjonale Ungdata-undersøkelsene fra 2014 og 2015 oppga 3,7 % av guttene (mot 2,8 % av jentene) at de hadde solgt eller byttet sex.¹⁴¹

I 1996-undersøkelsen ble det ikke spurt om konteksten sexsalget skjedde i, men flertallet av ungdommene solgte sex første gang før de var 16 år, altså under den seksuelle lavalderen. Sexsalget kan dermed ha foregått i en tydelig overgrepsituasjon, hvor overgriper har gitt penger eller ting til den utsatte. Forskerne fant også at sexsalg blant gutter var forbundet med ensomhet og symptomer på psykisk uhelse, samt at lav seksuell debutalder var forbundet med høyere risiko for å selge sex. Mange av de som hadde solgt sex hadde debutert seksuelt svært tidlig. Det er dermed ikke utenkelig at flere av guttene som solgte sex kan ha blitt utsatt for overgrep eller overgrepstegnende hendelser før de begynte sitt sexsalg.

Pro Sentret påpeker at til tross for at gutter er i flertall blant unge som selger og bytter sex, bidrar

heteronormative forestillinger rundt seksualitet til å usynliggjøre disse guttene i møte med hjelpeapparatet. Kontaktarenaene mellom kjøper og selger befinner seg gjerne utenfor tradisjonelle prostitusjonsarenaer, som på datingsider og apper som Grinder eller på kjøpesentre og hos «bydelsonkler». Guttene som selger eller bytter sex, tenker ikke nødvendigvis på det de gjør som sexsalg eller prostitusjon. De kan oppleve sexsalget som spennende eller som et gode, og først i ettertid begynne å se det som et overgrep.¹⁴²

Gutter som faller fra i skolen og menn på uføretrygd

De norske omfangsundersøkelsene blant barn og ungdom har blitt gjennomført i skolen. Dermed vet vi ingenting om omfanget av overgrepserfaringer blant ungdom som har falt fra. Det vi vet er at gutter er i flertall blant de unge som faller fra, og at gutter med etnisk minoritetsbakgrunn er overrepresentert blant disse. Det er også flere unge menn enn unge kvinner som mottar uføretrygd.

Forandringsfabrikken melder om et høyt antall overgrepsutsatte blant unge gutter de møter som har falt fra i skolen. Det finnes noen få forskningstall som kan underbygge denne påstanden.

«Da jeg var på DPS gjorde jeg flere forsøk på å ta opp overgrepssproblematikken. Det ble neglisjert. Ja, faktisk så nektet en av psykologene å snakke om dette»

Deltaker på fagkonferansen

- I en helseundersøkelse av tien-deklassinger fant forskerne at de guttene som planla å gå bare ett år på videregående skole skilte seg ut med en høy forekomst av overgrepserfaringer (10,9 % mot 1,6 prosent i hele materialet). De som planla høyere utdanning, skilte seg ut med lav forekomst (1,3 % for lavere grad og 0,9 % for høyere grad).¹⁴³

Det kan derfor være behov for å rette en særlig innsats mot gutter som faller fra i skolen, for å avdekke overgrep og å kople dem opp mot hjelpeapparatet etter behov. Det samme gjelder for menn på uføretrygd.

Rusomsorgen

Gutter og menn med rusproblematikk er av flere blitt framhevet som en gruppe med mye overgrepserfaringer i bagasjen. Det pekes til en sammenheng mellom rusproblemer, psykiske problemer og overgrepserfaringer, selv om dette gjelder langt fra alle med rusproblemer. På fagkonferansen trakk Liese Recke fram følgende tall:

- En undersøkelse av 61 LAR-pasienter i Oslo fant at 26,7 % av mennene hadde opplevd et seksuelt overgrep og 22,2 % andre uønskede seksuelle hendelser.¹⁴⁴

¹³⁴ Bjørndahl (2016, 2010, 2009).

¹³⁵ Redd Barna, LLH og Skeiv Ungdom (2016).

¹³⁶ Redd Barna, LLH og Skeiv Ungdom (2016).

¹³⁷ Lidén og Salvesen (2016).

¹³⁸ Bjørndahl (2016, 2010).

¹³⁹ Bjørndahl (2016).

¹⁴⁰ Pedersen og Hegna (2003).

¹⁴¹ Bakken, Frøyland og Sletten (2016).

¹⁴² Bjørndahl (2016, 2010, 2009).

¹⁴³ Schou m. fl. (2007).

¹⁴⁴ Kjosnes m. fl. (i trykk), sitert av Recke (2016).

¹⁴⁵ Hagen m. fl. (2016), sitert av Recke (2016).

- En gjennomgang av overgrepforekomst blant ulike diagnosegrupper i psykisk helsevesen fant at mellom 10 og 20 % av mennene som ble behandlet for ruslidelser hadde opplevd et seksuelt overgrep.¹⁴⁵

Recke (2016) påpeker at til tross for at mange pasienter i rusomsorgen har overgrepserfaringer i bagasjen, er behandlingsmetoder i stor grad rettet mot symptomer snarere enn pasientens erfaringer. Det er også et manglende fokus på menn. Kjønnsspesifikk behandling betyr vanligvis at det settes fokus på kvinner. Dette kan bety at overgrep blant menn i liten grad avdekkes.¹⁴⁶

I tillegg er det flere elementer ved rusomsorgens praksis som kan hindre eller negativt påvirke traumbearbeiding, blant dem høy utskiftning av ansatte, utstrakt bruk av gruppeterapi, konfronterende metoder og korte behandlingsopphold med få muligheter til stabilisering.¹⁴⁷ Tradisjonen med gruppeterapi i kriminal- og rusomsorgen bør suppleres med enesamtaler, siden mange brukere har blitt utsatt for seksuelle overgrep, og gruppetherapi ikke er den beste metoden for å jobbe med dette. Pasienter i rusomsorgen bør ha oppfølging av samme terapeut og kontaktperson over tid for å sikre kontinuitet. Videre bør det stilles høyere kvalifikasjonskrav til behandler, og pasienter bør få tilbud om langvarige behandlingsopphold og tilgang til traumespesialist.

Psykiatrien

Psykiatrien har i likhet med rusomsorgen blitt framhevet som et område med behov for særlig

innsats. En overgrepsutsatt mann fortalte:

Jeg ble innlagt på psykiatrisk klinikk etter en katastrofal hendelse som var direkte relatert til min overgrepshistorie. Under dette fireukers oppholdet møtte jeg en ung psykolog. Jeg fortalte om min overgrepshistorie, men hun valgte å ikke sette fokus på det. Det ble på en måte stilltiende lagt bort som ikke interessant. Hennes fokusområde var rus. Der satte hun fokus.

Både denne mannen og andre utsatte menn vi har snakket med forteller om lignende møter med DPS og timepsykologer. Erfaringen er at overgrep sjelden spørres om, og når den utsatte forteller, blir overgrepserfaringen ofte lagt til side i behandlingen. En ny NKVTS-kartlegging av behandlingstilbudet til barn og unge bekrefter at noe av det samme gjelder i barne- og ungdomspsykiatrien. Mange BUPer har ikke rutine for å spørre henviste barn og ungdom om overgrepserfaringer.¹⁴⁸

Psykiske problemer som dissosiative lidelser og posttraumatisk stress kan ha sammenheng med overgrepserfaringer. Vi vet også at flashbacks fra overgrepssituasjonen kan trigge selvmordsforsøk eller nervøse sammenbrudd. Det kan være behov for økt bevisstgjøring om overgrep i psykiatrien. Blant annet bør det rutinemessig spørres om overgrep i kartleggingsprosesser.

- Voldsundersøkelsen blant 40-42-åringer i Akershus og Buskerud fant en sammenheng mellom seksuell vold og psykiske helseproblemer. For menn som oppga å ha vært utsatt for

seksuell vold var hyppigheten av psykiske helseplager over seks ganger så stor som for menn som ikke oppga overgrepserfaringer.¹⁴⁹

Andre anbefalinger fra fagkonferansen er en økt satsning på traumebehandling. Per i dag er det bare to helseregioner som har egne traumeavdelinger (Helse Sør-Øst og Helse Nord). Dette er ikke godt nok. Det bør finnes en traumeavdeling i hver helseregion. I tillegg bør det utdannes og ansettes flere traumepsykologer. Erfaringer fra utsatte menn tilsier at kunnskapsnivået om overgrep og traumer varierer stort fra psykolog til psykolog. Det er viktig at seksuelle overgrep står på pensum i psykologutdanningen. I tillegg bør det utarbeides en lett tilgjengelig oversikt over psykologer i Norge med traumer, traumebehandling og overgrep som kompetansefelt. Det bør også lages en estimert ventetid for psykologavtale. Dette vil gjøre det lettere for utsatte menn å komme i kontakt med en psykolog som kan møte deres behov.

Fengselsomsorgen

Ansatte i fengselsomsorgen som vi har snakket med påpeker at mange innsatte har overgrepserfaringer de har behov for å bearbeide. Det er også mange innsatte som har begått overgrep, og ikke alle får behandling for dette. Dette øker risikoen for at nye overgrep kan skje i fengslet. Ansatte forteller om lite gehør for ønsker om kompetanseheving for å jobbe med utsatte innsatte. Vi anbefaler derfor en målrettet innsats for å heve ansatte i kriminalomsorgens kompetanse om seksuelle overgrep. Det trengs også en gjennomgang av hvilke behandlingstilbud som finnes for utsatte i fengsel, og hvordan

søkelsen sannsynliggjør at livsbelastningene her kom etter overgrepet, om enn ikke som en direkte konsekvens.

mellom overgrepserfaringer og utsatthet for andre livsbelastninger. Blant mennene som rapporterte å ha blitt utsatt for seksuell vold eller misbruk, rapporterte hele 63 % om to eller flere livsbelastninger det siste året. Det tilsvarende tallet for hele utvalget av menn var 13 %. Igjen er det vanskelig å bevise årsaksforhold, men aldersutvalget i under-

fengslene jobber med overgrepforebygging.

OPPSUMMERING

Det er klare kunnskapshull i forskningen når det gjelder overgrepserfaringer blant etniske minoriteter og samer, personer med funksjonsnedsettelse, lhbt-personer og andre seksuelle minoriteter og gutter som har falt ut av skolen. Det er nødvendig med forskning på overgrepserfaringer blant disse gruppene, inkludert kartlegging av hjelpebehov og erfaringer med hjelpeapparatet. I tillegg er det behov for kunnskapsinnhenting og tiltak på arenaer hvor det antas å være en overopphopping av gutter og menn med overgrepserfaringer. Disse arenaene inkluderer asylinstitutet, arenaer for salg og bytte av sex, frafall i skole og arbeidsliv, rusomsorgen, psykiatrien og kriminalomsorgen.

© SHUTTERSTOCK

Anbefalinger

- Det bør iverksettes tiltak for å sikre at forekomststudier når representative antall fra minoritetsgrupper (etnisitet, funksjonsnedsettelse, LHBT). Dette vil sikre kunnskap om omfang av overgrep mot minoriteter og eventuelle skjevdelinger i utsatthet.
- Særlige tiltak bør iverksettes for å forhindre netterelaterte overgrep mot lhbt-ungdom, og ungdom med psykisk utviklingshemming eller annen funksjonsnedsettelse.
- Det bør gjennomføres offentlig finansierte forskningsprosjekter eller kartleggingsstudier av overgrepserfaringer og utsattes møte med hjelpeapparatet, blant følgende grupper:
 - o Etniske minoriteter, samer og nasjonale minoriteter
 - o Personer med funksjonsnedsettelse
 - o Eldre, inkludert eldre i pleie og institusjonssammenheng
 - o Seksuelle minoriteter (lesbiske, homofile, bifile og transpersoner)
 - o Gutter som faller fra i skolen og menn på uføretrygd
 - Det bør kartlegges hvorvidt det er behov for særlig spissede tiltak mot disse gruppene.
- Det må gjennomføres en særlig innsats mot følgende seks områder, der det ser ut til å være uforholdsmessig mange gutter og menn med overgrepserfaringer:
 - o Flyktninger og asylsøkere
 - o Gutter og menn om selger eller bytter sex
 - o Gutter som faller fra i skolen og menn på uføretrygd
 - o Rusomsorgen
 - o Kriminalomsorgen
 - o Psykiatrien

¹⁴⁵ Recke (2016).

¹⁴⁷ Recke (2016).

¹⁴⁸ Holt m.fl. (2016).

¹⁴⁹ Hjemmen m. fl. (2002). Riktignok svekkes denne sammenhengen betraktelig når det justeres for andre livsbelastninger og utdanningsnivå, men undersøkelsen fant også en klar sammenheng

LITTERATURLISTE

- Andersen, Torbjørn Herlof. 2012. *Sårbar og sterk: menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Anderssen, Norman og Kirsti Malterud, red. 2013. *Seksuell orientering og levekår*. Bergen: Uni Helse.
- Bakken, Anders, Lars Roar Frøyland og Mira Aaboen Sletten. 2016. *Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdata-undersøkelsene?* Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA. Rapport 3/2016.
- Bendixen, Mons og Leif Edward Ottesen Kennair. 2014. *Resultater fra prosjekt Seksuell helse og trakassering i videregående opplæring 2013-2014*. Psykologisk Institutt, NTNU.
- Bendixen, Mons, Karen M. Muus og Berit Schei. 1994. "The impact of child sexual abuse: A study of a random sample of Norwegian students". *Child Abuse & Neglect* 18: 837-847.
- Bjørndahl, Ulla. 2016. «Gutter som selger sex – om usynlighet, grenser, lyst og skam». Innlegg på fagkonferansen *Ser vi gutta?* Oslo, 20. oktober.
- Bjørndahl, Ulla. 2010. *Et usynlig marked? En feltbeskrivelse om gutter, menn og transpersoner som selger sex*. Pro Sentret: Oslo.
- Bjørndahl, Ulla Edith. 2009. *Kjøp og salg av seksuelle tjenester blant unge i Oslo. En sammenstilling av kunnskapen som finnes om arenaer der ungdom selger og kjøper seksuelle tjenester*. Pro Sentret: Oslo.
- Bremnes, Tone. 2009. *Seksuelle overgrep fra kvinner*. Masteravhandling i kriminologi. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Burrell, Sara Elisabeth. 2011. "Ikke fæn om jeg er et offer!" *Menns fortellinger om seksuelle overgrep i oppveksten*. Masteravhandling i kriminologi. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Dahle, Torbjørg, Hilde Aalvik Dalen, Eivind Meland og Hans-Johan Breidablik. 2010. «Uønskede seksuelle erfaringer og helseplager blant ungdom». *Tidsskrift for Den norske legeförening* 130: 1912-1916.
- Eriksen, Astrid M.A., Ketil Lenert Hansen, Cecilie Javo og Berit Schei. 2015. «Emotional, physical and sexual violence among Sami and non-Sami populations in Norway: The SAMINOR 2 questionnaire study". *Scandinavian Journal of Public Health* 43: 588-596. doi: 10.1177/1403494815585936
- Fjær, Eivind Grip, Tonje Gundersen og Svein Mossige. 2013. *Lesbiske, homofile, bifile og transpersoners utsatthet for vold i nære relasjoner: En kunnskapsoversikt*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA. Rapport 5/2013.
- Grøvdal, Yngvil. 2013. *Mellom frihet og beskyttelse?: Vold og seksuelle overgrep mot mennesker med psykisk utviklingshemming, en kunnskapsoversikt*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 2/2013.
- Haaland, Thomas, Sten-Erik Clausen og Berit Schei, red. 2005. *Vold i parforhold - ulike perspektiver: Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. Norsk institutt for by- og regionforskning, NIBR. Rapport 2005:3.
- Hjemmen, Arne, Odd Steffen Dalgard og Sidsel Graff-Iversen. 2002. «Volden som rammer kvinner og volden som rammer menn- to ulike verdener? Resultater fra anonym spørreundersøkelse blant 40-42-åringer i 1990-1994 i Akershus og Buskerud». *Norsk Epidemiologi* 12: 275-280.
- Holt, Tonje, Lisa Govasli Nilsen, Linda Holen Moen og Ingunn Rangul Aske-land. 2016. *Behandlingstilbudet til barn som er utsatt for og som utøver vold og seksuelle overgrep: En nasjonal kartleggingsundersøkelse*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 6/2016.
- Holthe, Mira Elise Glaser, Mona-Iren Hauge og Mia Cathrine Myhre. 2016. *Seksuelle overgrep mot barn og unge med innvandrerbakgrunn: En undersøkelse av forekomst og erfaring i hjelpeinstansene*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 1/2016.
- Jensen, Monica, Erling Garbo, Helle Kleive, Øystein Grov og Mari Hysing. 2016. «Gutter i Norge med skadelig seksuell atferd». *Tidsskrift for Norsk psykologforening* 53: 366-375.
- Kvam, Marit Hoem. 2005. "Experiences of Childhood Sexual Abuse among Visually Impaired Adults in Norway: Prevalence and Characteristics". *Journal of Visual Impairment and Blindness* 99: 5-14.
- Kvam, Marit Hoem. 2003. *Seksuelle overgrep mot synshemmede barn i Norge. En retrospektiv analyse av situasjonen i barndommen for 502 voksne blinde og svaksynte*. Sintef Helse. Rapport A6367.
- Lidén, Hilde, og Cathrine Holst Salvesen. 2016. «De sa du må»: *Mindreåriges erfaringer med menneskehandel*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Rapport 2016:09.
- Medietilsynet. 2016. *Barn og medier 2016: 9 - 16-åringers bruk og opplevelser av medier*. Oslo: Medietilsynet.
- Melkild, Marny. 2016. *Søskenincest og unge overgripere - Diskursen om det seksuelt uskyldige barnet*. Masteravhandling i familierapi og systemisk praksis. VID Vitenskapelige høyskole, Oslo.
- Mossige, Svein, og Lihong Huang. 2010. «Omfanget av seksuelle krenkelsener og overgrep i en norsk ungdomsbefolkning». *Norsk Epidemiologi* 20: 53-62.
- Mossige, Svein og Kari Stefansen, red. 2016. *Vold og overgrep mot barn og unge: Omfang og utviklingstrekk 2007-2015*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA. Rapport 5/2016.
- Mossige, Svein og Kari Stefansen, red. 2007. *Vold og overgrep mot barn og unge: En selvrporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA. Rapport 20/2007.
- Myhre, Mia, Siri Thoresen og Ole Kristian Hjemdal. 2015. *Vold og voldtekt i oppveksten: En nasjonal intervjuundersøkelse av 16- og 17-åringer*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 1/2015.
- Nordens Välfärdscenter. 2016. *När samhället inte ser, hör eller förstår: Könsrelaterat våld och funktionshinder*. ISBN: 978-91-88213-06-8. Hentet fra www.nordicwelfare.org/publikationer
- O'Sullivan, Lucia F., Sandra E. Byers og Larry Finkelman. 1998. "A Comparison of Male and Female College Students' Experiences of Sexual Coercion." *Psychology of Women Quarterly* 22: 177-195. doi: 10.1111/j.1471-6402.1998.tb00149.x
- Pape, Hilde og Kari Stefansen, red. 2004. *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 1/2004.
- Pedersen, Willy og Kristinn Hegna. 2003. "Children and adolescents who sell sex: a community study." *Social Science & Medicine* 56: 135-147. Hentet fra www.elsevier.com/locate/socscimed
- Persson, B. Lennart. 2015. *Menn imelom. En kvalitativ studie av forventninger og behov i møte med sjelesørgere hos menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep*. Masteravhandling i klinisk sjelesorg. Det teologiske menighetsfakultet.
- Politiet, Kripos. 2016. *Seksuelle overgrep mot barn under 14 år*. Kripos.
- Recke, Liese. 2016. «Hvordan møter rusbehandlingen og rusomsorgen rusavhengige menn med overgrepserfaringer i bagasjen?» Innlegg på fagkonferansen *Ser vi gutta?* Oslo, 20. oktober.
- Redd Barna. 2015. «Hvis du ikke spør, klarer jeg ikke fortelle»: *Utfordringer ved avdekking av seksuelle overgrep mot barn i minoritetsfamilier*. Redd Barna.
- Redd Barna, LLH og Skeiv Ungdom. 2016. *Rettene til LHBTI-barn i Norge: Vurderinger og tilrådinger i lys av FN sin barnekonvensjon*. Redd Barna, LLH og Skeiv Ungdom.
- Reform – ressurs senter for menn og Oslo universitetssykehus. 2016. *Å være mann og håndtere sykdom – en utfordring: Hvordan tilpasse et lærings- og mestringstilbud for menn?* Rapport.
- Schou, Line, Grete Dyb og Sidsel Graff-Iversen. 2007. *Voldsutsatt ungdom i Norge - resultater fra helseundersøkelser i seks fylker*. Nasjonalt folkehelseinstitutt. Rapport 2007:8.
- Sentio research. 2016. *Rapportering fra sentrene mot incest og seksuelle overgrep 2015*. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Rapport nr. 09/2016.
- Sentio research. 2015. *Rapportering fra sentrene mot incest og seksuelle overgrep 2014*. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Rapport nr. 08/2015.
- Sortland kommune. 2015. *Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge*. Prosjektrapport. Hentet fra <https://www.sortland.kommune.no/>
- Steine, Iris M., Dagfinn Winje, Inger Hilde Nordhus, Anne Marita Milde, Bjørn Bjorvatn, Janne Grønli og Ståle Pallesen. 2016. "Langvarig taushet om seksuelle overgrep. Prediktorer og korrelater hos voksne som opplevde seksuelle overgrep som barn". *Tidsskrift for Norsk psykologforening* 53: 888-899.
- Steine, Iris M., Anne Marita Milde, Bjørn Bjorvatn, Janne Grønli, Inger Hilde Nordhus, Jelena Mrdalj og Ståle Pallesen. 2012. «Forekomsten av seksuelle overgrep i et representativt befolkningsutvalg i Norge». *Tidsskrift for norsk psykologforening* 49: 950-957.
- Stefansen, Kari, Kristinn Hegna, Kirsti Valset, Tilmann von Soest og Svein Mossige. 2009. «Vold mot 'homofil' ungdom: Forekomst og fortolkninger». *Sosiologi i dag* 39: 43-71.
- Struckman-Johnson, Cindy, David Struckman-Johnson og Peter B. Anderson. 2003. "Tactics of sexual coercion: When men and women won't take no for an answer." *Journal of Sex Research* 40: 76-86.
- Stølsvik, Inger Lise. 2016. «Hvorfor trykker vi ikke på katastrofealarmen?» Innlegg på fagkonferansen *Ser vi gutta?* Oslo, 20. oktober.
- Svendby, Rannveig. 2011. *Fra de stummes leir: Menns beretninger om seksuelle overgrep fra kvinner og menn*. Masteroppgave i sosialantropologi. Sosialantropologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Søftestad, Siri og Inger Lise Andersen, red. 2014. *Seksuelle overgrep mot barn, traumebevisst tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thoresen, Siri og Ole Kristian Hjemdal, red. 2014. *Vold og voldtekt i Norge: En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 1/2014.
- Winsvold, Aina. 2015. «Det som skjer på nett forblir på nett»: *Hvordan barnehusene håndterer nettrelaterte overgrep*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA. Notat 2/2015.
- Øvertien, Carolina og Linda Holen Moen. 2016. "Takk for at du spør!": *En oppfølgingsstudie om kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn blant blivende barnevernspedagoger, grunnskolelærere og førskolelærere*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 3/2016.

OM OSS

Reform – ressurscenter for menn er landets eneste likestillingsmiljø med hovedoppgave å jobbe med gutter, menn og likestilling. Reform er en politisk uavhengig stiftelse som mottar en årlig grunnbevilgning over statsbudsjettet. Senteret kombinerer lavterskelarbeid med kunnskapsutvikling og politisk påvirkning. www.reform.no

FMSO - Fellesskap mot seksuelle overgrep er paraplyorganisasjonen til sentrene mot incest og seksuelle overgrep, SMISO og Dixi - ressurscenter mot voldtekt. FMSO representerer 18 sentre på landsbasis. FMSOs hovedoppgaver er å være et bindeledd mellom sentrene og å være deres felles talerør. www.fmso.no

Prosjektet er støttet av ExtraStiftelsen Helse og Rehabilitering. **ExtraStiftelsen Helse og Rehabilitering** har 31 medlemsorganisasjoner, som alle jobber innen helse og frivillighet i Norge. Stiftelsen er finansiert med spillmidler, og får en andel (6,4 prosent) av overskuddet til Norsk Tipping. Midlene deles ut til prosjektarbeid i frivillige helseorganisasjoner, innen forebygging, rehabilitering og forskning. Alle frivillige helse- og pasientorganisasjoner kan søke om støtte gjennom ExtraStiftelsen, uavhengig av om organisasjonen er medlem i stiftelsen. www.extrastiftelsen.no

OM PROSJEKTET

Ved å utarbeide en kunnskapsstatus om gutter og menn utsatt for seksuelle overgrep, etterfulgt av politiske og faglige anbefalinger, ønsket Reform og FMSO å gjøre det lettere for de utsatte å søke – og få – hjelp. I 2016 søkte vi derfor ExtraStiftelsen Helse og Rehabilitering om støtte til dette helsetiltaket.

Kunnskapsstatusen er basert på tilgjengelig norsk forskning på forekomst av seksuelle overgrep mot menn, og kvalitative studier om menn utsatt for overgrep. Vi har også hentet innspill fra støttesentrene mot incest og seksuelle overgrep og andre aktører på feltet. Prosjektet har i tillegg nytt godt av kunnskapen til vår referansegruppe.

Som en del av prosjektet «Overgrepsutsatt? Ikke jeg, nei!» arrangerte FMSO og Reform i oktober 2016 en fagkonferanse om gutter og menn utsatt for overgrep. Konferansen «Ser vi gutta?» belyste noen av de særskilte utfordringene som møter utsatte gutter og menn, og den satte søkelys på mangler i kunnskap og hjelpetilbud. Svein Schøgren fra Utsatt mann fortalte om en oppvekst med overgrep og egne overlevelsesmetoder i voksen alder. Inger Lise Stølsvik fra SMISO Telemark snakket om omfanget av overgrep mot gutter og menn og erfaringer fra brukere ved støttesenteret. Billy Castillo fortalte om menns mestringsstrategier, mens Hedda Hakvåg fra Reform presenterte funn fra denne kunnskapsstatusen. Liese Recke fra ViD høgskole og Ulla Bjørndahl fra Pro Sentret delte erfaringskunnskap fra arbeid med noen grupper av overgrepsutsatte som sjelden blir sett: mannlige brukere i rusomsorgen, og gutter som selger sex. På konferansen deltok over 100 fagpersoner, blant dem overgrepsutsatte og ansatte ved SMISO-sentrene, helsesøstertjenesten, rusomsorgen, kriminalomsorgen, lærere, politi, konfliktmeglere og politikere. Et mål med konferansen var å samle kunnskap og erfaring fra deltakerne. Derfor inviterte vi til erfaringsutveksling i tre parallelle workshoper med ulike temaer. Jarle Holseter fra Utsatt mann ledet workshop om brukerperspektivet og hva som mangler i hjelpeapparatet. Bjørn Aasmoe fra SMISO Troms ledet workshop om forebygging og tidlig avdekking, hvor deltakerne fikk drøfte strategier for å snakke med gutter om overgrep. Nina Bahar og Susanne Demou Øvergaard fra Skeiv Verden ledet workshop om interkulturell forståelse og skeive minoritetspersoners møte med hjelpeapparatet.

I etterkant av erfaringsutvekslingen på konferansen utarbeidet vi et sett med anbefalinger til politiske myndigheter. Anbefalingene baserer seg på innspill fra deltakere og innledere på konferansen, så vel som på kunnskapsgjennomgangen.

EXTRA
STIFTELSEN

Prosjektet er støttet av
ExtraStiftelsen Helse og
Rehabilitering

Quick fix, det kan du bare drite i

Sagt av deltaker på Reform og FMSOs fagkonferanse om overgrepsutsatte gutter og menn i oktober 2016